

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

(повне найменування факультету)

Кафедра міжнародних відносин

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Ядерна програма Китаю: еволюція та перспективи»

(тема кваліфікаційної роботи українською мовою)

«China's nuclear program: Evolution and prospects»

(тема кваліфікаційної роботи англійською мовою)

Виконав(ла): здобувач(ка) денної форми навчання
спеціальності 291 міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії

Освітня програма: міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії

Лаврентьєва Марина Валентинівна

(прізвище, ім'я, по-батькові здобувача)

Керівник к.політ.н., доц. Сіновець П. А.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

(підпис)

Рецензент к.істор.н., доц. Покась М. С

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри

№ 4 від 23.11. 2023 р.

Завідувач(ка) кафедри
Ольга БРУСИЛОВСЬКА
(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № _____
протокол № ____ від ____ . ____ . 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК
Ольга БРУСИЛОВСЬКА
(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження.....	6
Розділ 2. Ядерна революція: китайський шлях до атомного озброєння.....	30
2.1. Аналіз мотивів та причин створення ядерної програми.....	30
2.2. Радянська допомога та мобілізація китайських науковців.....	35
2.3. Проєкт 596 і ядерне випробовування №6.....	43
2.4. Розвиток ядерних сил Китаю.....	47
Розділ 3. Китайський ядерний потенціал: сучасність та перспективи.....	52
3.1. Модернізація ядерних сил Китаю, новий світовий порядок.....	52
3.2. Сучасність та перспективи ядерної програми Китаю.....	63
3.3. Вплив російського ядерного шантажу на ядерні плани Китаю..	69
Висновки.....	73
Список посилань.....	76

ВСТУП

Тема даної роботи – Китайська ядерна програма: еволюція та перспективи.

Актуальність теми дослідження. Практична актуальність впливає з того, що Китай вважається однією з провідних світових держав і має значний вплив на глобальну політику. Ядерна програма Китаю впливає на геополітичний баланс сил у регіоні та на міжнародну безпеку. Дослідження її еволюції та перспектив є важливим для розуміння глобальних тенденцій у ядерній сфері. Аналізуючи еволюцію програми, можна визначити потенційні загрози, пов'язані зі збільшенням ядерного арсеналу, розвитком нових технологій та стратегічних цілей Китаю, особливо цілей, що стосуються Тайваню. Наукова актуальність дослідження еволюції та перспектив китайської ядерної програми є значущою, оскільки Китай, як одна з провідних світових держав, має вагомий вплив на міжнародній арені, а його ядерна програма має безпосередній вплив на геополітичний ландшафт та стратегічний баланс сил. Детальне дослідження цієї програми надає можливість краще зрозуміти фактори, що сприяють розвитку китайського ядерного потенціалу: а саме політичні, технологічні та економічні аспекти, а також стратегічні мотиви Китаю щодо використання ядерної зброї.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в комплексному науковому аналізі етапів розвитку китайської ядерної програми, в вивченні її політичних, стратегічних та безпекових аспектів, а також в контексті її еволюції та оцінки перспектив її впливу на міжнародну безпеку.

Для досягнення вказаної мети дослідження необхідно розв'язати наступні завдання:

1. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми та зазначити теоретичні засади дослідження;
2. Проаналізувати еволюцію ядерної програми Китаю від її становлення до однієї з найпотужніших ядерних програм світу;

3. Проаналізувати вплив війни в Україні на швидкі темпи розвитку та модернізації ядерної програми в контексті планів захоплення Тайваню.

Об'єктом дослідження є ядерна програма Китаю.

Предметом дослідження є світова система безпеки.

Хронологічні рамки. Початковою датою дослідження є початок Корейської війни 1950 року, коли відбулось загострення між США та комуністичним Китаєм. Кінцевою хронологічною рамкою дослідження є сучасний міжнародний стан, саме 2023 рік, що демонструє певні зміни в системі міжнародної безпеки.

Методи дослідження. Методологічною основою магістерської роботи є система загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, призначених для отримання об'єктивних перевірених результатів. За основу було взято системний підхід. Використання системного підходу дозволяє розглядати китайську ядерну програму, як складну систему з різними компонентами, включаючи політичні, стратегічні, технологічні, економічні та безпекові аспекти. Дослідження впливу цих компонентів та їх взаємозв'язків допоможе краще зрозуміти розвиток китайської ядерної програми та її перспективи. Системний підхід також містить аналіз взаємодії Китаю з іншими державами та акторами системи міжнародних відносин. Це означає дослідження взаємодії з іншими ядерними державами, такими як США, Росія, КНДР, а також роль Китаю у глобальних ядерних договорах та режимі нерозповсюдження ядерної зброї. Формально-юридичний метод застосовувався під час оцінки внутрішньодержавного законодавства Китаю, яке стосується ядерної програми та безпеки, а саме: Закон Китайської Народної Республіки про ядерну енергетику; Біла книга КНР про оборону 2019 року; План розвитку ядерної енергетики в Китаї на 2021-2035 роки та інші. Використовувався ряд загальнонаукових методів діалектичного пізнання: методи аналізу, дедукції та прогнозування. Комплексне застосування зазначених методів дозволило отримати певні

висновки та спрогнозувати, як розвиток ядерної програми впливатиме на безпеку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та у світі.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна отриманих результатів обумовлена тим, що магістерська робота, окрім глибокого історичного аналізу, містить аналіз найсучасніших даних, наприклад звіт Пентагону за 2023 рік. Дипломна робота містить прогнози щодо розвитку ядерної програми Китаю, які побудовані на основі сучасних політичних та економічних факторів, результати цих прогнозів мають важливе значення для розуміння майбутньої динаміки ядерної безпеки та міжнародних відносин.

Апробація результатів дослідження. Кваліфікаційна магістерська робота була апробована шляхом участі у конференції «Ist Mediterreg Graduate Conference For Master's Student And Early Stage Researchers» та публікацією тез на тему «Ідеї та теорії регіоналізму».

Структура дипломної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Кожен розділ розкриває поставлене завдання для наукового аналізу еволюції та перспектив ядерної програми Китаю.

Обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку посилань. Загальний обсяг роботи – 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Магістерська робота зосереджена на вивченні «Китайської ядерної програми: еволюції та перспектив». Для розкриття цієї теми необхідно надати характеристику однієї з теорій міжнародних відносин, а саме – неореалізму.

Неореалізм – це прогресивне наукове переосмислення класичної реалістичної науки. Він служить інтересам класичного реалізму в нових і складних обставинах і має переваги завдяки чіткішому розумінню вимог і можливостей об'єктивної науки.

Неореалізм не відмовився від положень класичного реалізму щодо того, що держава є основним елементом розбудови міжнародних відносин. Проте принципово новим в неореалізмі є те, що держави почали розглядатись не лише самі по собі, а з урахуванням тих структур, котрі вони утворюють, в тому числі союзів і міжнародних організацій. Саме через це неореалізм часто називають структурним реалізмом.

Неореалісти або прихильники структурного реалізму вважають, що людська природа має незначний вплив на прагнення держав до влади. Натомість саме структура або архітектура міжнародної системи змушує держави прагнути влади. У системі, де немає вищого органу, який стоїть над великими державами, і де немає гарантій, що одна з них не нападе на іншу, кожній державі важливо бути достатньо сильною, щоб захистити себе у випадку нападу на неї. По суті, великі держави опиняються в залізній клітці, де у них немає іншого вибору, окрім як конкурувати одна з одною за владу, якщо вони надіються вижити.

На думку Волтца, ніхто, крім самої держави (уособленої політичним керівництвом), не зацікавлений в її безпеці, укріплення якої, а загалом і

влади, як здатності впливати на інші держави, залишається головним елементом її національних інтересів (Козловська, 2015).

Я припускаю, що держави прагнуть забезпечити своє виживання. Це припущення є радикальним спрощенням, зробленим заради побудови теорії.... Крім мотиву виживання, цілі держав можуть бути нескінченно різноманітними; вони можуть варіюватися від амбіцій завоювати світ до бажання, щоб їм просто дали спокій. Вживання є передумовою для досягнення будь-яких цілей, які можуть мати держави, окрім мети сприяння власному зникненню, як політичних суб'єктів. Мотив виживання розглядається, як підстава для дій у світі, де безпека держав не гарантована, а не як реалістичний опис імпульсу, що стоїть за кожним державним актом (Waltz, 1979).

Неореалісти вважають, що наявність ядерної зброї може забезпечити країні додатковий захист від зовнішньої агресії та змусити інші держави бути обережнішими у своїх діях. Вони підтримують концепцію стратегії запобігання (deterrence), яка передбачає створення національної ядерної зброї та відповідної доктрини використання, яка визначає умови застосування ядерної зброї.

За допомогою ядерної зброї країна може захистити свої національні інтереси, а також забезпечити важливі міжнародні цілі, такі як запобігання розповсюдженню ядерної зброї. Крім того, неореалісти вважають, що ядерна зброя дозволяє країнам бути на рівні з іншими державами, які мають таку зброю, у важливих міжнародних переговорах та сприяє розвитку престижу країни.

Проте, неореалісти також розуміють, що наявність ядерної зброї може привести до збройних перегонів та до збільшення загрози використання ядерної зброї. Вони підтримують ідею контролю поширення ядерної зброї та дотримання правил, що регулюють її використання, а також підтримують зусилля міжнародної спільноти з метою зменшення кількості ядерної зброї у світі.

Зокрема, неореалісти підтримують чинну систему нерозповсюдження ядерної зброї.

Волтц аналізує питання розповсюдження ядерної зброї з погляду неореалістичної теорії міжнародних відносин. Він стверджує, що більша кількість країн, які мають ядерну зброю, може зменшити загальний ризик її використання відносно малими країнами, що її мають, оскільки ядерна зброя є міцним детерентом проти військової агресії.

Ядерна зброя стала другою силою, що працює на мир у післявоєнному світі. Вона робить ціну війни страхітливо високою і, таким чином, утримує держави від розв'язання будь-яких війн, які можуть призвести до застосування такої зброї. Ядерна зброя допомогла зберегти мир між великими державами та не втягнула у військові авантюри інших нечисленних володарів (Waltz, 1981).

Волтц стверджує, що навіть якщо більша кількість країн має ядерну зброю, то це не призведе до того, що вони будуть використовувати її одна проти одної. З його точки зору, володіння ядерною зброєю надає країнам статусу, що змушує їх поводитися більш стримано та обережно. Також він зауважує, що ядерні держави мають інтерес у збереженні своїх ядерних збройових арсеналів, тому вони не будуть ризикувати їх втратою шляхом провокацій чи агресії.

Однак, Волтц визнає, що розповсюдження ядерної зброї може створити проблеми з точки зору безпеки. Він пропонує ввести міжнародний режим контролю та моніторингу ядерних програм, щоб забезпечити країнам, які мають ядерну зброю не використовувати її в агресивних цілях, а країнам, які хочуть отримати ядерну зброю, дотримуються міжнародних норм та правил щодо її отримання. Він також зазначає, що міжнародні санкції проти країн, які порушують правила використання ядерної енергії, можуть бути ефективним інструментом у забезпеченні безпеки в глобальному масштабі.

Однак, Волтц підкреслює, що розповсюдження ядерної зброї повинне відбуватися за деякими певними правилами та обмеженнями. Зокрема, він

вважає, що ядерна зброя повинна бути в руках лише тих країн, які демонструють стійку та прогресивну політичну систему, мають надійну інфраструктуру та здатні контролювати свої ядерні програми (Waltz, 1981).

В цілому, Волтц висуває досить контroversійну тезу про те, що більша кількість країн з ядерною зброєю може бути кращою альтернативою, ніж зменшення їх кількості. Однак, він також розглядає питання безпеки та контролю за розповсюдженням ядерної зброї й пропонує деякі рішення для забезпечення глобальної безпеки.

Щоб підтримувати свою безпеку, держави повинні покладатися на засоби, які вони можуть створити, і на домовленості, які вони можуть укласти для себе. Таким чином, якість міжнародного життя залежить від того, наскільки легко чи важко державам вдається забезпечити свою безпеку (Waltz, 1981).

Описані вище структурні імперативи відображені у відомій концепції Дж. Герца «дилеми безпеки». Суть цієї дилеми полягає в тому, що більшість кроків, які робить велика держава для посилення власної безпеки, зменшують безпеку інших держав. Згідно з дилемою безпеки неореалізму, країни завжди стикаються з дилемою між забезпеченням своєї національної безпеки та підтримкою міжнародного порядку. Досягнення однієї мети може вимагати пожертвувань іншої. Наприклад, збільшення військової потужності може забезпечити національну безпеку, але це може підірвати міжнародний порядок та спричинити інші країни на збройні змагання. Наприклад, будь-яка країна, яка покращує свою позицію в глобальному балансі сил, робить це шляхом інших держав, які втрачають відносну силу. В цьому світі державі важко покращити свої перспективи виживання, не ставлячи під загрозу виживання інших держав. Звичайно, держави, яким загрожує небезпека, роблять все необхідне, щоб забезпечити своє виживання, що, своєю чергою, загрожує іншим державам, і все це призводить до вічної конкуренції у сфері безпеки. Дж. Герц виокремив шість аспектів дилеми безпеки: остаточною джерелом дилеми безпеки є

анархія – відсутність «вищої єдності»; безпосередньою причиною дилеми безпеки є невизначеність та побоювання держав щодо наміру один одному зашкодити під час анархії; державний засіб самопомоги намагаючись вирватися з дилеми безпеки та акумулювати більше та більше енергії – генерує цикл конкуренції потужності; спроба держави вирватися з дилеми безпеки через акумулювання більше та більше енергії може не підвищити їх безпеку взагалі, стати згубним або навіть трагічним; дилема безпеки може викликати війну, але вона не є причиною всіх війн; динаміка дилеми безпеки це самопосилення «порочного кола» (Милосердна, 2022).

Ядерна зброя може сприяти співпраці між державами, хоча вона і є джерелом безпекової дилеми. При наявності ядерної зброї держави змушені бути більш уважними до потреб безпеки інших держав, оскільки надто великий ризик викликати ядерну відповідь. Це може змусити держави співпрацювати, щоб зменшити загальний ризик використання ядерної зброї.

Ядерна зброя може бути розглянута, як особливо драматичний приклад взаємозалежності в області безпеки, що зменшує шанси на війну (Jervis, 1978).

Надійність ядерної зброї може бути підвищена шляхом розширення її кола володіння, оскільки більша кількість держав, які володіють ядерною зброєю, означає меншу ймовірність, що будь-яка одна з них скористається ядерною зброєю. Не зважаючи на ризики від домінування додаткових держав, збільшення числа ядерних держав може мати позитивний вплив на збільшення стабільності світової системи й на підвищення рівня безпеки загалом.

Конкуренція в області ядерної зброї була дивовижним успіхом у зменшенні ризику ядерної війни (Jervis, 1978).

Великі держави відчувають страх одна перед одною і між ними панує недовіра, оскільки їх складні наміри навряд чи можна передбачити. Найбільший страх полягає в тому, що інша держава може мати намір і можливість напасти на неї. Цей страх посилюється тим, що вони діють у

міжнародній системі без централізованого контролю, що означає відсутність гаранта безпеки, який зможе врятувати їх у разі небезпеки. Коли держава звертається за допомогою до міжнародних організацій або інших держав, відсутність централізованої влади у міжнародній системі означає, що немає конкретної служби, яка могла б швидко відповісти на виклик.

Рівень страху між державами варіюється від випадку до випадку, але він ніколи не може бути знижений до несуттєвого рівня. Ставки занадто великі, щоб дозволити цьому статися. Міжнародна політика – це потенційно смертельна небезпечна гра, де постійно існує можливість війни, яка часто означає масові вбивства на полі бою і за його межами, і яка може навіть призвести до знищення держави (Dunne, Kurki & Smith, 2019).

На думку Волтца, саме наявність ядерної зброї дозволяє уникнути війни між великими державами, оскільки вони розуміють наслідки такої війни. Волтц стверджує, що наявність ядерної зброї у менших держав може також зменшити ризик війни, оскільки ці держави будуть відчувати себе більш захищеними та будуть менш схильними до використання сили. Волтц також вважає, що більше країн повинні мати ядерну зброю, оскільки це забезпечує найвищий рівень стабільності в міжнародних відносинах. Він стверджує, що незалежно від того, скільки країн володіють ядерною зброєю, зброя цієї категорії все одно є засобом зниження загальної ймовірності війни. Волтц закликає до того, щоб світові лідери були більш розумними та не ставилися до ядерної зброї з панікою, оскільки це може призвести до небезпечних політичних рішень (Waltz, 1990).

Існує пояснення того, чому держави конкурують за владу, воно базується на п'яти припущеннях про міжнародну систему.

Перше припущення полягає в тому, що великі держави є головними акторами світової політики та діють в анархічній системі. Це не означає, що система характеризується хаосом або безладом. Анархія – це принцип упорядкування; це означає, що не існує централізованої влади або

верховного арбітра, який стоїть над державами. Протилежністю анархії є ієрархія, яка є принципом упорядкування внутрішньої політики.

Волтц вважав, що анархія не лише не дорівнює хаосу, а й має свої переваги. У його розумінні ієрархії зображуються ще більш хаотичними. В анархічному порядку, з іншого боку, актори докладають більше зусиль, щоб конкурувати з іншими, оскільки вони хочуть вижити, і разом з цим досягають вищого рівня прогресу (Sadeghi, 2017).

Анархічна структура має два основних наслідки. По-перше, кожен суб'єкт міжнародної системи відповідальний за власне виживання, що призводить до формування «системи самодопомоги». Таким чином, ця система складається з одиниць, що насамперед прагнуть вижити. Національні держави – це єдині суб'єкти міжнародних відносин, які мають централізовану законну владу щоб застосовувати силу для забезпечення власної безпеки. Таким чином, суверенні держави є складовими одиницями міжнародної системи та головними суб'єктами світової політики. Тому організаційним принципом міжнародної структури є «анархія».

По-друге, держави постійно відчувають загрозу потенційного нападу на них. Там, де ніхто не покарає в силу владних повноважень, ніхто не зобов'язаний підкорюватись (Столяренко, Теміров, 2020).

Друге припущення полягає в тому, що всі держави володіють певним наступальним військовим потенціалом. Іншими словами, кожна держава має можливість завдати певної шкоди своєму сусідові. Звичайно, цей потенціал варіюється між державами, і для будь-якої держави він може змінюватися з часом.

Третє припущення полягає в тому, що держави ніколи не можуть бути впевнені в намірах інших держав. Зрештою, держави хочуть знати, чи мають інші держави намір застосувати силу для зміни балансу сил (ревізіоністські держави), чи вони достатньо задоволені теперішнім балансом і не зацікавлені в його зміні (держави статус-кво). Проблема, однак, полягає в тому, що розпізнати наміри іншої держави з високим ступенем вірогідності

майже неможливо. На відміну від військового потенціалу, наміри не можна перевірити емпірично.

Четверте припущення полягає в тому, що головною метою держав є виживання. Держави прагнуть зберегти свою територіальну цілісність і автономію внутрішнього політичного устрою. Вони можуть переслідувати й інші цілі, такі як процвітання та захист прав людини, але ці цілі завжди повинні відступати на другий план перед виживанням, тому що якщо держава не виживає, вона не може переслідувати інші цілі.

Кожна держава, яка постійно відчуває невпевненість повинна бути здатна до самообслуговування, що призводить до поняття «потенціал». Для забезпечення виживання держав, можливості є важливими, оскільки мета виживання стимулює відносні переваги.

Оцінка «спроможностей» держави неореалістами визначається п'ятьма основними критеріями: природні ресурси, демографічні, економічні, військові та технологічні можливості. Кожна держава досягає різного рівня спроможності, що призводить до диференціації держав за рівнем їх можливостей в рамках міжнародної системи. Таким чином, неореалісти прагнуть скласти «реляційну картину» можливостей кожної держави в будь-який момент часу, що називається «відотною здатністю».

П'яте припущення полягає в тому, що держави є раціональними акторами, тобто вони здатні розробляти розумні стратегії, які максимізують їхні шанси на виживання. Це не означає, що вони час від часу прораховуються. Оскільки держави оперують недосконалою інформацією у складному світі, вони іноді припускаються серйозних помилок. Варто зазначити, що жодне з цих припущень саме по собі не говорить про те, що держави будуть або повинні конкурувати одна з одною за владу. Лише коли всі припущення поєднуються разом, виникають обставини, за яких держави не лише переймаються балансом сил, але й отримують потужні стимули здобувати владу шляхом одна одної. Побоюючись інших держав і знаючи, що вони діють у світі самопомогі, держави швидко усвідомлюють, що

найкращий спосіб вижити – це бути надзвичайно потужними та могутніми. Міркування тут прості: чим потужнішою є держава порівняно зі своїми конкурентами, тим менша ймовірність того, що вона зазнає нападу. В анархічній системі, де немає верховного арбітра, держави, які хочуть вижити, не мають іншого вибору, окрім як припускати найгірше про наміри інших держав і конкурувати з ними за владу. У цьому полягає трагедія політики великих держав.

Неореалісти вважають, що баланс сил є важливим фактором в міжнародних відносинах і що він визначає стосунки між державами. Вони стверджують, що кожна держава намагається зберегти або підвищити свій статус і вплив в міжнародній системі, і для досягнення цього має зберігатись баланс сил. Згідно з неореалістичною теорією, держави завжди діють у своїх власних інтересах, а не в інтересах всієї міжнародної спільноти. Тому вони реагують на будь-які дії інших держав, які можуть загрожувати їхньому статусу чи впливу. Баланс сил, тоді, стає інструментом збереження стабільності в міжнародних відносинах, оскільки жодна держава не може домінувати в системі та не може бути надто слабкою, щоб не стати джерелом загрози. У неореалістичній теорії баланс сил є результатом конкуренції між державами за владу, ресурси та вплив. Таким чином, неореалісти вважають, що баланс сил є необхідним елементом міжнародної системи і є ключовим для збереження миру та стабільності.

Неореалісти розглядають ядерну зброю як фактор, що впливає на баланс сил в міжнародних відносинах. Вони вважають, що наявність ядерної зброї може бути інструментом збереження миру та стабільності в міжнародних відносинах, оскільки створює так зване «ядерне стримування» (nuclear deterrence), тобто страх відповіді на ядерний удар. Згідно з неореалістичною теорією, ядерна зброя допомагає зберігати баланс сил у міжнародній системі. Якщо декілька держав мають ядерну зброю, то ні одна з них не може домінувати над іншою, тому що будь-який ядерний удар може призвести до відповіді від іншої держави. Таким чином, ядерна зброя сприяє збереженню

стабільності та запобіганню війні між державами. Проте, неореалісти визнають, що ядерна зброя може стати джерелом ризику і загрози в міжнародних відносинах, особливо якщо її володіння потрапляє у руки неналежних чи агресивних режимів. Також, її наявність може стимулювати ядерні перегони озброєнь, її наявність може збільшити ризик виникнення конфліктів та криз в міжнародних відносинах.

Серед неореалістів існують розбіжності стосовно того скільки ж сили буде достатньо для забезпечення безпеки своїм національним інтересам. Наступальні реалісти стверджують, що держави завжди повинні шукати можливості отримати більше влади й робити це щоразу, коли це здається можливим (Dunne, Kurki & Smith, 2019).

Держави повинні максимізувати владу, а їхньою кінцевою метою має бути гегемонія, оскільки це найкращий спосіб гарантувати виживання.

Оборонні реалісти визнають, що міжнародна система створює сильні стимули для отримання додаткових приростів влади, вони стверджують, що стратегічно нерозумно прагнути до гегемонії. Це було б надмірною експансією найгіршого ґатунку. Держави, на їхню думку, не повинні максимізувати владу, а натомість повинні прагнути до того, що Кеннет Волтц називає «адекватним обсягом влади». Ця стриманість значною мірою є результатом трьох чинників (Dunne, Kurki & Smith, 2019).

Оборонні реалісти підкреслюють, що якщо будь-яка держава стане занадто сильною, відбудеться балансування. Зокрема, інші великі держави розбудовуватимуть свої армії й формуватимуть коаліцію що балансує, яка залишить гегемона, що прагне до влади, принаймні менш захищеним, а можливо, навіть знищить його.

Деякі оборонні реалісти стверджують, що існує баланс наступу та оборони, який показує, наскільки легко чи важко завоювати територію або перемогти захисника в бою (Dunne, Kurki & Smith, 2019).

Іншими словами, він показує, чи окупається напад, чи ні. Оборонні реалісти стверджують, що баланс між наступом і обороною, як правило,

сильно схиляється на користь того, хто обороняється, і тому будь-яка держава, яка намагається отримати велику кількість додаткової сили, швидше за все, закінчить серію програшних воєн. Відповідно, держави визнають марність наступу і замість цього зосереджуються на збереженні своєї позиції в балансі сил. Якщо ж вони все ж перейдуть у наступ, то їхні цілі будуть обмежені. Оборонні реалісти також стверджують, що навіть коли завоювання можливе, воно не окупається: витрати переважають над вигодами.

Однак, як оборонні, так і наступальні реалісти сходяться на думці, що ядерна зброя малопридатна для наступальних цілей, за винятком випадків, коли нею володіє лише одна сторона в конфлікті. Причина проста: якщо обидві сторони мають живучі засоби відплати, жодна з них не отримає переваги від удару першою. На додаток, обидва табори погоджуються, що звичайна війна між ядерними державами можлива, але малоімовірна через небезпеку ескалації до ядерного рівня.

З усіх цих причин наступальні реалісти очікують, що великі держави будуть постійно шукати можливості отримати перевагу одна над одною, а кінцевим призом буде гегемонія. Оборонні реалісти стверджують, що держави, які максимізують владу, не покращують свої перспективи на виживання, а підривають їх.

Надалі для розкриття магістерської роботи на тему «Китайська ядерна програма: еволюція та перспективи» необхідно надати характеристику наукової розробки проблеми в працях відомих науковців та політологів.

На нашу думку, значний вклад у вивчення феномену китайської ядерної програми та її перспектив зробив відомий китайський дослідник – Тун Джао. У своїх публікаціях він досліджує питання ядерної безпеки, доктрини ядерної зброї та ядерного роззброєння Китаю. Також він працює над проблемами, пов'язаними з відносинами між Китаєм та США.

Зробивши загальний аналіз робіт автора ми виділили основні аспекти, які висвітлює автор у своїх роботах:

1. Розвиток стратегічних ядерних сил Китаю та їх відношення до глобальної стабільності. Він зазначає, що Китай продовжує розширювати свій ядерний арсенал та вдосконалювати технології, що може призвести до збільшення ядерної загрози та підвищення рівня напруження між державами;
2. Роль Китаю у ядерному нерозповсюдженні та відношення до міжнародних ініціатив щодо ядерної безпеки. Тут Тун Джао зазначає, що Китай дещо закритий у своїй ядерній програмі та не надто активно співпрацює з міжнародними організаціями та державами щодо відкритості та прозорості своєї ядерної програми. Він також обговорює роль Китаю у підтримці міжнародного договору про нерозповсюдження ядерної зброї та інших механізмів ядерного нерозповсюдження;
3. Вплив нових технологій на китайську ядерну програму. У цьому контексті Тун Джао звертає увагу на розвиток гіперзвукових технологій та їх можливі наслідки для ядерної стратегії Китаю та глобальної ядерної безпеки. Він також обговорює роль штучного інтелекту та кіберзброї у ядерній стратегії Китаю та можливі загрози цих технологій для ядерної безпеки;
4. Стрімкі темпи розвитку ядерного арсеналу автор пов'язує з прагненням Китаю окупувати Тайвань.

У своїй роботі «Підхід Китаю до контролю над озброєннями та роззброєння: Проблеми та виклики» автор розглядає політику Китаю стосовно ядерної зброї та доктрину ядерного роззброєння (Zhao, 2018).

В цій роботі автор досліджує питання можливості зменшення ядерних арсеналів та підписання договорів про заборону ядерних випробувань. Він зазначає, що Китай не планує знижувати свій ядерний арсенал до рівня США та Росії, оскільки вважає свій ядерний арсенал необхідним для забезпечення національної безпеки. Однак Китай підтримує ініціативи, спрямовані на забезпечення глобальної безпеки та стабільності, такі як договір про заборону ядерних випробувань та зниження ядерної загрози.

Також в цій роботі автор аналізує питання доктрини ядерного роззброєння Китаю. Він зазначає, що Китай прагне до світового роззброєння, але не може відмовитися від свого ядерного арсеналу, поки інші держави зберігають свою ядерну зброю.

Китай прагне до світового роззброєння та зниження ядерної загрози, але його зусилля залежать від того чи інші держави здійснять подібні кроки. Поки що, Китай не може відмовитися від своєї ядерної зброї, оскільки вона забезпечує національну безпеку та стабільність (Zhao, 2018).

Тун Джао наголошує на тому, що Китай досить закритий щодо своєї ядерної програми та недостатньо співпрацює з міжнародними організаціями та державами. Китай приховує чіткі дані та відомість про кількість своєї ядерної зброї, що викликає занепокоєння у міжнародній спільноті. Для сьогодення ці занепокоєння здобули інше забарвлення, адже сьогоденню систему міжнародних відносин складно схарактеризувати як стабільною. Війна в Україні демонструє суттєві зміни міжнародного порядку та особливо підкреслює значущість розвитку та удосконалення ядерної зброї. Китай працює над зміцненням своєї ядерної тріади – наземних, морських і повітряних ракет. Також країна експериментує з новими й, можливо, екзотичними технологіями доставляння.

У своїй статті «Мовчання Китаю щодо нарощування ядерних озброєнь підживлює спекуляції щодо мотивів», автор пояснює військове обґрунтування його ядерної експансії (Zhao, 2021).

Китайські керівники ніколи публічно не говорили про прискорення програми ядерної модернізації Китаю. Але їхні публічні заяви, що з'являються час від часу, показують, як еволюціонувало їхнє мислення. Нинішній верховний лідер Китаю Сі Цзіньпін у 2015 році перетворив Ракетні війська Народно-визвольної армії Китаю з військового підрозділу на повноцінне військове формування. Потім, у 2016 році, він доручив офіцерам Ракетних військ «прискорити темпи розвитку і докласти значних

зусиль для виведення стратегічних можливостей на високий рівень» (Zhao, 2021).

«Наш ядерний потенціал морського базування повинен масово розвиватися», – сказав Сі військово-морським лідерам під час інспекції бази підводних човнів у 2018 році. Пізніше, під час важливої політичної конференції в березні 2021 року, він доручив військовим «прискорити будівництво систем стратегічного стримування високого рівня» в рамках 14-го п'ятирічного плану Китаю. Коли проєкт цього плану був запропонований у 2020 році, початкове формулювання звучало так: «побудувати системи стратегічного стримування високого рівня». Додатковий акцент на «прискорити» свідчить про його нагальну потребу прискорити процес ядерної модернізації (Zhao, 2021).

Тун Джао ставиться до китайської ядерної програми з досить критичним підходом, зазначаючи наявність певних загроз та викликів для глобальної ядерної безпеки. В аналітичній записці «Ядерні сигнали Росії в Україні та ядерна політика Китаю» автор зазначає, що спостерігаючи за розгортанням війни, Пекін дійшов висновку, що руйнівні економічні санкції Заходу проти Росії, політичне засудження і дипломатична ізоляція Росії відображають намір Заходу використати можливість війни для всебічного ослаблення Росії й просування геостратегічних інтересів західних країн, а особливо Сполучених Штатів. Як наслідок, стратегічне занепокоєння Китаю щодо Сполучених Штатів і очолюваних ними західних країн значно зросло. Це ще більше зміцнює переконання Китаю в тому, що він повинен нарощувати свою всеосяжну військову міць і, зокрема, стратегічні сили стримування, щоб протистояти загрозам, що зростають з боку Заходу (Zhao, 2023).

Тун Джао зазначає, що китайські стратеги уважно стежать за російською практикою надсилення різних ядерних сигналів і, ймовірно, включають деякі з російських тактик у майбутню китайську стратегію ядерних сигналів, оскільки Пекін десятиліттями вивчав і вчився на прикладі московських стратегій розвитку і використання ядерної зброї (Zhao, 2023).

Жодна з російських показових дій, які націлені на ядерний шантаж та залякування, включно з ядерними навчаннями, випробуваннями систем доставляння ядерної зброї, оголошенням про перехід ядерних сил до стану підвищеної бойової готовності й згадками про ядерну зброю в публічних заявах високопосадовців, не була відкрито виражена у вигляді недвозначної погрози застосування ядерної зброї проти конкретного супротивника. Це спостереження, ймовірно, посилять розуміння Китаєм того, що країна може досягти важеля примусу за допомогою ядерної зброї, не переходячи при цьому поріг відкритої погрози застосування ядерної зброї.

Зміни у поглядах Китаю на корисність погроз застосування ядерної зброї можуть підірвати заспокійливу цінність політики нерозповсюдження ядерної зброї й підштовхнути Китай до ширшого використання гнучкої ядерної сигналізації з метою капіталізації важеля примусу ядерної зброї в майбутніх конфліктах звичайного типу, в тому числі в Тайванській протоці. У цьому сенсі межа між загрозою і відсутністю застосування ядерної зброї, ймовірно, стане більш розмитою.

Широкий спектр умов, за яких Путін зараз погрожує можливим застосуванням ядерної зброї, виходить за рамки відносно вузького кола умов, визначених в офіційній ядерній декларації Росії. Путін зазначив, що потенційно може застосувати ядерну зброю у відповідь на будь-яку загрозу територіальній цілісності Росії, тоді як російська офіційна політика дозволяє використання ядерної зброї лише тоді, коли Росія стикається з «екзистенційною загрозою» як країна, що перебуває в стані звичайної війни (Zhao, 2023).

Сьогодні складається враження, що вищі керівники Росії можуть змінювати свою офіційну ядерну політику за власним бажанням під час будь-яких кризових ситуацій. Ймовірно, це підірве ту довіру, яку ядерні держави мають до офіційної ядерної політики один одного. В результаті це значно ускладнить дипломатичні зусилля, які спрямовані на побудову стабільних ядерних відносин. А також розв'яже руки до ядерного шантажу,

як до методу введення зовнішньої політики та продемонструє, що експансія, ігнорування норм міжнародного права та правил ведення війни, стають можливими, якщо країна має ядерну зброю, що в результаті призведе до ще більшого загострення між ядерними та неядерними державами. Вищі керівники Китаю аналізуючи дії Росії сьогодні, розуміють, що маючи потужний ядерний потенціал їм вдасться здійснити свої окупаційні плани стосовно Тайваню і стосовно домінування в Азійсько-тихоокеанському регіоні. Отже, сьогодні ми спостерігаємо стрімке нарощування китайського ядерного потенціалу.

Аналізуючи підхід до війни в Україні, науковець зазначає, що Китай вважає, що війна в Україні зрештою спричинена гегемоністською політикою групи західних країн на чолі зі США, проти якої Росія була змушена діяти. Пекін пильно спостерігає за тим, як міжнародна спільнота реагує на дії Росії в Україні. Руйнівні економічні санкції Заходу проти Росії, політичне засудження і дипломатична ізоляція Росії відображають намір Заходу використати можливість війни для всебічного ослаблення Росії й просування геостратегічних інтересів західних країн, і особливо Сполучених Штатів. Як наслідок, стратегічне занепокоєння Китаю щодо Сполучених Штатів і очолюваних ними західних країн значно зросло. Це ще більше зміцнює переконання Китаю в тому, що він повинен нарощувати свою всеосяжну військову міць і, зокрема, стратегічні сили стримування, щоб протистояти загрозам, що зростають з боку Заходу.

Тун Джао вважає, що Пекін з розумінням ставиться до ядерного брязкання шаблею з боку Росії. Він не так стурбований, як багато західних країн, ризиком навмисної російської ядерної ескалації, оскільки вважає, що Путін просто хоче використати ядерну сигналізацію, як інструмент для затримки й зменшення втручання Заходу у війну в Україні, в тому числі для того, щоб відвернути західну військову підтримку України та послабити економічний і політичний тиск на Росію (Zhao, 2022).

На думку китайських спостерігачів, Росія досягла примусових переваг ядерної сигналізації без явної погрози застосування ядерної зброї. Жодна з російських сигнальних дій, включно з ядерними навчаннями, випробуваннями ядерних засобів доставляння, оголошенням про перехід до підвищеної бойової готовності своїх ядерних сил і згадками про ядерну зброю в публічних заявах високопосадовців, не була відкрито виражена у вигляді недвозначної погрози застосування ядерної зброї проти конкретного супротивника. Це спостереження, ймовірно, посилять розуміння Китаєм того, що країна може досягти важеля примусу за допомогою ядерної зброї, не переходячи при цьому поріг відкритої погрози застосування ядерної зброї. За відсутності однозначної ядерної загрози є багато речей, які країна може зробити або сказати, щоб послатися на ядерну зброю і неявно погрожувати її застосуванням.

У майбутньому спроба Росії використати ядерну загрозу для закріплення як доконаного факту анексії нещодавно окупованих територій в Україні вплине на уявлення Китаю про роль ядерної зброї в досягненні об'єднання з Тайванем. Яким саме чином використання Росією ризику ядерної ескалації для утримання української території може вплинути на китайське мислення, залежатиме від того, наскільки успішною чи катастрофічною виявиться спроба Росії утримати ці території (Zhao, 2022).

Роботи попередників демонструють перспективи подальшого розвитку для даної магістерської роботи. Потрібно зазначити, що в сучасних реаліях кризи міжнародної системи необхідно зосередитись на тому яку роль відіграє швидке нарощування ядерного арсеналу Китаю в контексті можливої окупації Тайваню, адже це сприятиме ще більшому загостренню чинної кризи міжнародної системи. Китай є другою за величиною економікою світу та важливим гравцем на міжнародній арені. Його ядерна програма має потенціал впливати на геополітичне становище у світі. Тому важливо знати, як Китай використовує свою ядерну зброю та які є його стратегії. Розуміння ядерних амбіцій та потенціалу Китаю може бути

корисним для розв'язання міжнародних проблем, пов'язаних з ядерною безпекою, контролем зброї та нерозповсюдженням ядерної зброї. Китай пильно спостерігає за діями Росії в контексті російсько-української війни, а саме за тим, як Росія маніпулює міжнародною спільнотою за допомогою ядерної зброї. Аналіз та прогнози того, як саме Китай буде використовувати свій ядерний потенціал, як вагомий важіль тиску на міжнародну спільноту – є дуже актуальним для академічних кіл.

Надалі в магістерській роботі необхідно схарактеризувати категоріальний апарат. Поняттями й категоріями, що потребують уточнення відповідно конкретного дослідження (у нашому випадку – «Ядерна програма Китаю: еволюція та перспективи»), є «ядерна безпека», «режим нерозповсюдження ядерної зброї», «ядерна зброя» та «баланс сил».

Ядерна безпека – це такий стан розвитку суспільних відносин у сфері використання ядерної енергії, зокрема в атомній енергетиці, при якому системою науково-технічних, організаційних, економічних, державно-правових та інших соціальних заходів забезпечується такий рівень регулювання небезпечної діяльності, який спонукає до безумовного дотримання норм, правил, стандартів та умов, котрі діють у сфері використання ядерної енергії, з метою забезпечення режиму використання ядерних установок (об'єктів) і матеріалів тощо, що гарантує належну радіаційну безпеку (Магда, 2010).

Інтегрована лабораторія з фізичної ядерної безпеки та гарантій зазначає, що ядерні матеріали та технології знаходять різні мирні застосування, такі як: виробництво електроенергії, променева терапія, харчова промисловість та інші. Однак, ядерні матеріали та інші радіоактивні речовини можуть завдати шкоди людям і навколишньому середовищу, якщо їх використовують несанкціоновані особи, особливо якщо ці матеріали потраплять до рук терористів, що стане серйозною загрозою світовій безпеці. Фізична ядерна безпека займається запобіганням і виявленням, а також реагуванням на крадіжки, саботаж, несанкціонований доступ,

незаконну передачу або інші зловмисні дії, пов'язані з ядерними матеріалами, іншими радіоактивними речовинами або пов'язаними з ними установками (Integrated Nuclear Security & Safeguards Laboratory).

Фізична ядерна безпека поки що є національною відповідальністю, що ускладнює впровадження та оцінку стандартних міжнародних практик. В останні роки, зі зростанням терористичної загрози, фізична ядерна безпека набуває все більшого значення. Це змусило міжнародне товариство докласти більше зусиль для мінімізації цієї загрози (Integrated Nuclear Security & Safeguards Laboratory).

Зміст поняття «нерозповсюдження ядерної зброї» – очевидний. Йдеться про заходи, що перешкоджають розповсюдженню ядерної зброї й забезпечують незмінність рішення країн, що відмовилися від її придбання. Водночас, цей режим настільки складний, що лише інтуїтивного визначення недостатньо. Необхідне не лише більш суворе визначення, але й розуміння контексту, в якому він існує, а саме – його зв'язок з режимами нерозповсюдження інших видів зброї масового знищення і скорочення озброєнь (ЮОатом, 2019).

Режим нерозповсюдження ядерної зброї – це сукупність міжнародних домовленостей і організацій за участю як ядерних, так і неядерних держав, а також внутрішніх законодавств країн-учасниць, мета – перешкодити набуттю ядерного статусу державами, які не мали його до 1968 року.

Предметом режиму є усі ядерні вибухові пристрої (оскільки було визнано принципово неможливим розрізнити ЯВП, що використовуються у воєнних і в мирних цілях, хоча зазвичай йдеться саме про зброю), а також матеріали, обладнання і технології, призначені для їх виготовлення. Механізм режиму полягає у регулюванні поведінки країн-учасниць, що включає збереження без'ядерного статусу учасників, які не мали ядерної зброї до 1968 року; не передачу ЯВП, матеріалів, обладнання і технологій, призначених для їх створення та виробництва, країнам, що не беруть участі в режимі або мають намір його порушити; відмову неядерних держав від

отримання будь-якими засобами таких матеріалів, обладнання і технологій, так само як і ЯВП; а також проведення переговорів між ядерними державами – учасниками режиму у напрямку ліквідації такої зброї (ЮОатом,2019).

Стокгольмський міжнародний інститут дослідження проблем миру пояснює режим нерозповсюдження ядерної зброї, як міжнародний режим ядерного нерозповсюдження та роззброєння, що охоплює принципи, норми, правила і практику, що регулюють ядерну зброю. Історично режим заснований на Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) 1968 року. ДНЯЗ, який набув чинності в 1970 році та був продовжений на невизначений термін у 1995 році, спрямований на запобігання розповсюдженню ядерної зброї, сприяння мирному використанню ядерної енергії та просування до ядерного роззброєння. Ці цілі часто називають «триома стовпами» ДНЯЗ. Зобов'язання неядерних держав щодо нерозповсюдження перевіряються за допомогою гарантій Міжнародного агентства з атомної енергії. Хоча ДНЯЗ вважається наріжним каменем міжнародного режиму нерозповсюдження і роззброєння, він був підірваний недостатньою імплементацією його роззброювального компонента (SIPRI).

Ядерна зброя – пристрій, призначений для вивільнення енергії вибуховим способом в результаті ядерного поділу, ядерного синтезу або комбінації цих двох процесів. Зброю поділу зазвичай називають атомними бомбами. Термоядерну зброю також називають термоядерними бомбами або, частіше, водневими бомбами; її зазвичай визначають як ядерну зброю, в якій принаймні частина енергії вивільняється в результаті ядерного синтезу (Britannica, 2023).

Руйнівна сила ядерної бомби є такою, що одна бомба може забезпечити силу, для відтворення якої знадобиться понад 1 млн тон тротилу. Руйнування не обмежується початковим вибухом. Ядерні бомби також вивільняють величезну кількість радіації, що спричиняє променеву хворобу

та пов'язані з нею подальші захворювання (Nuclear social media channels, 2022).

Баланс сил, у міжнародних відносинах – позиція і політика держави або групи держав, які захищають себе від іншої держави або групи держав, порівнюючи свою силу з силою іншої сторони. Держави можуть проводити політику балансу сил двома способами: збільшуючи власну силу, як, наприклад, під час перегонів озброєнь або конкурентного захоплення територій; або додаючи до власної сили силу інших держав, як, наприклад, під час укладення союзів (Britannica, 2022).

Надалі необхідно схарактеризувати джерельну базу дослідження магістерської роботи «Китайська ядерна програма: еволюція та перспективи». Використання різноманітних історичних джерел, їх критичний та об'єктивний аналіз сприяє здійсненню комплексного дослідження наукової проблеми.

Перш за все варто зауважити, що Китай не надає докладної інформації про свою ядерну зброю, але є ряд важливих документів, що можуть дати загальне уявлення про стан ядерної програми Китаю. Одним з основних джерел даної роботи є «Біла книга КНР про оборону 2019 року» – це документ, який було опубліковано Міністерством національної оборони Китаю в липні 2019 року. Ця книга є одним з офіційних документів, які визначають політику оборони Китаю та надають інформацію про стан, стратегії та розвиток китайської армії. У документі підкреслюється, що КНР щонайбільше прагне до збереження своєї національної безпеки та миру у світі, але також заявляє, що не вагатиметься вживати необхідні заходи для захисту своїх національних інтересів. У розділі про ядерну зброю зазначається, що КНР дотримується політики невідкладної відмови від першого використання ядерної зброї, забезпечує стратегічний баланс ядерної сили та зобов'язана забезпечити свою національну безпеку у випадку ядерної загрози з боку інших країн. Крім того, КНР зобов'язується розглядати питання про роззброєння та контролю ядерної зброї за умови,

що інші країни зроблять те саме (Центральний народний уряд Китайської Народної Республіки, 2019).

Також, можна відзначити «Закон Китайської Народної Республіки про ядерну енергетику». Закон було ухвалено ще в 1986 році, з того часу він був декілька разів оновлений, останнього разу на двадцять дев'ятій сесії Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників дванадцятого скликання 1 вересня 2017 року. Основні положення Закону Китайської Народної Республіки про ядерну енергетику включають визначення державної політики в галузі ядерної енергетики, права та обов'язки державних органів у галузі ядерної енергетики, відповідальність за безпеку ядерної енергетики та визначення правил проведення ядерних дій. Закон також встановлює вимоги до ядерних об'єктів, які мають бути побудовані в Китаї, зокрема, щодо проєктування, будівництва, експлуатації та розрахунку ризиків. Документ також містить положення про заборону використання ядерної енергії для військових цілей та визначає відповідальність за порушення законодавства в галузі ядерної енергетики (Міністерство екології та охорони навколишнього середовища Китайської Народної Республіки, 2017).

Важливим є «План розвитку ядерної енергетики в Китаї на 2011-2020 роки» – це документ, який визначає основні напрямки розвитку ядерної промисловості в Китаї на десятирічний період з 2011 по 2020 роки. Основні положення цього плану включають: збільшення обсягів виробництва електроенергії з ядерних електростанцій до 58 гігаватів (ГВт) до 2020 року; розвиток ядерних технологій та підвищення їх рівня відповідно до міжнародних стандартів безпеки; розширення міжнародного співробітництва в галузі ядерної енергетики (INAC, 2015).

Наступним документом є «План розвитку ядерної енергетики в Китаї на 2021-2035 роки». Він був оголошений на початку 2021 року. Він включає такі основні цілі: збільшення обсягів виробництва електроенергії від ядерних станцій. Китай планує збільшити загальну потужність ядерних

станцій з 50 ГВт у 2020 році до 70 ГВт у 2025 році та 120 ГВт у 2030 році. Це означає, що Китай планує збудувати близько 40 нових реакторів. Китай планує зробити акцент на розробці та впровадженні новітніх технологій, щоб забезпечити безпеку ядерних станцій та зменшити ризики виникнення аварій. Цей план не містить безпосередніх згадок про ядерну зброю, проте в документі зазначено, що розвиток ядерної енергетики є ключовим чинником для забезпечення національної енергетичної безпеки Китаю, що може мати вплив на його оборонні потреби. Крім того, у документі підкреслюється, що Китай має ставитися до ядерної безпеки з відповідальністю та повагою, розробляти та впроваджувати строгі стандарти та процедури щодо безпеки ядерних установок, контролювати транспортування ядерних матеріалів, вести моніторинг радіоактивного забруднення навколишнього середовища, а також здійснювати ефективний контроль за підркокою та незаконним рухом ядерних матеріалів. Це може вказувати на те, що Китай дотримується міжнародних стандартів безпеки ядерної енергетики та вживає заходів для запобігання незаконному поширенню ядерних матеріалів.

Важливими є звіти Китайської національної комісії з розвитку та реформ, які містять інформацію про розвиток ядерної енергетики та ядерних технологій Китаю. Звіти НКРР містять інформацію про стан та плани розвитку ядерної енергетики в Китаї, включаючи питання безпеки, фінансування та регулювання. У звітах можуть бути згадки про програму ядерної зброї, хоча вона не буде прямо названа.

Наприклад звіт НКРР за 2020 рік, в якому зазначалося про плани Китаю розвивати нові види ядерних реакторів, такі як реактори з більш продовженим циклом палива та реактори з малою потужністю, з метою зменшення викидів вуглецю та забезпечення сталого розвитку енергетичного сектору Китаю (Державний комітет у справах розвитку і реформ Китайської Народної Республіки, 2020).

Важливими для аналізу також є заяви офіційних осіб щодо ядерної зброї. Наприклад 24 квітня 2023 року речниця Міністерства закордонних справ Китаю зазначила, що Китай відданий незалежній зовнішній політиці миру, оборонній ядерній стратегії й політиці «незастосування ядерної зброї першим». Ми підтримуємо наш ядерний потенціал на мінімальному рівні, необхідному для забезпечення національної безпеки. Водночас ми беремо участь у нормальному співробітництві в галузі мирного використання ядерної енергії з іншими країнами на основі внутрішніх законів і правил, міжнародних зобов'язань і двосторонніх міжурядових угод (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2023)

РОЗДІЛ 2: ЯДЕРНА РЕВОЛЮЦІЯ: КИТАЙСЬКИЙ ШЛЯХ ДО АТОМНОГО ОЗБРОЄННЯ

Аналіз мотивів та причин створення ядерної зброї

16 жовтня 1964 року Китай провів своє перше випробовування ядерної зброї поблизу оазису 黃楊溝 (Хуанянгоу), за 150 кілометрів на північний захід від озера 罗布泊 (Лобнор). Потужність вибуху становила 22 Кт. Це випробовування стало історичним подвигом для керівництва, яке тоді святкувало п'ятнадцяту річницю свого перебування при владі.

В офіційній заяві про вибух ця подія була названа «великим досягненням». Китай став ядерною державою після десятиліття боротьби за зміцнення своєї оборони й протистояння імпералістичній політиці ядерного шантажу і ядерних погроз з боку США», говорилося в заяві (Statement of the government, 1964).

Майже всі лідери КПК в той чи інший момент вважали, що бомба підвищила статус Китаю у світі. Ця політична функція бомби була особливо корисною для Пекіна перед тим, як Китай вступив до Організації Об'єднаних Націй і зайняв постійне місце в Раді Безпеки в 1971 році.

Колишній лідер КПК Ден Сяопін, наприклад, заявив у 1988 році, що: «Якби Китай не розробив атомну бомбу і водневу бомбу... Китай не міг би називатися впливовою країною і користуватися тим міжнародним статусом, який він має сьогодні». Атомна бомба і воднева бомба демонструють можливості нації, а також є символом процвітання і розквіту нації та її країни» (Laveringhus, 2022).

До моменту першого випробовування ядерної зброї відбувся ланцюг вагомих воєнно-політичних криз, які спонукали керівників Китаю, які і до того були зацікавлені в розробці власної ядерної програми, до дій.

Цей ланцюг складається з трьох основних криз, а саме: війна в Кореї (1950-1953), криза в Тайванській протоці (1954-1955); криза в Індокитаї (1946-1954).

Вашингтон вважав, що американська військова міць здатна стримати комуністичну агресію і врешті-решт змусити її відступити. Китайці бачили ці події під зовсім іншим стратегічним кутом зору. Вони завели в глухий кут очолювані США війська ООН в Кореї, а їхні побратими в Індокитаї готувалися розгромити французьку колоніальну армію, підтримувану американцями, на цій землі, що воює. Однак, це були б лише часткові перемоги, оскільки Пекін розумів, що Сполучені Штати так просто не відступлять і дадуть відсіч.

1950 року було підписано китайсько-радянський союз, згідно з яким Китай перебував під ядерною парасолькою Москви. Мао вважав, що США, які не ризикують вступати в ядерну конфронтацію через маргінальні території, такі як: Корея або Індокитай, ймовірно, зможуть наважитись на цей крок, якщо справа дійде до зіткнення з військами КНР. І Мао не був впевнений, що Радянський Союз ризикнув би на пряму ядерну конфронтацію з США заради свого китайського союзника.

Протягом своєї передвиборчої кампанії в 1952 році майбутній президент Дуайт Ейзенхауер зголосився провести мирні переговори в Кореї та закінчити війну, з цим гаслом він був обраний новим президентом США. Проте перша його пропозиція стосовно закінчення війни в Кореї стала ще одним викликом для національної безпеки КНР. Під час своєї поїздки до Кореї, спілкуючись з корейськими офіцерами, президент вважав, що потрібно розглянути можливість використання малих атомних бомб і артилерійських снарядів. Також він зазначив, що новий наступ має супроводжуватися блокадою комуністичного материкового Китаю і дозволом атакувати маньчжурську базу противника.

Китайська оцінка можливих американських дій в Кореї викликала подвійну реакцію. З одного боку, Пекін вирішив твердо стояти перед обличчям американського «шантажу».

«За цих обставин, – кажуть китайці, – не було сенсу (північнокорейсько-китайській) стороні йти на поступки, оскільки, будь-яка така поступка була б сприйнята іншою стороною, як ознака слабкості» (Lewis, Хуе, 1988).

З іншого боку, китайці не були проти переговорів, що вони продемонстрували в лютому 1993 року, коли головнокомандувач ООН написав те, що Ейзенхауер назвав «рутинним листом» до комуністичного верховного командування, щоб дізнатися, чи не бажає воно обмінятися хворими та пораненими військовополоненими.

Майже з самого початку в Женеві стало зрозуміло, що прогресу в корейському питанні не буде – секретні повідомлення між Даллесом і чиновниками Державного департаменту швидко дали Вашингтону зрозуміти, що його запекла суперечка з президентом Південної Кореї Сін Маном Рі, щодо компромісного врегулювання, жодним чином не вирішилася.

Отже, китайці стали дуже чутливими до американських ядерних погроз наприкінці Корейської війни й розглядали публічні вимоги корейського президента щодо відновлення Корейської війни в контексті офіційних заяв американської адміністрації щодо корейської політики та «Нового погляду».

Події в Кореї, Індокитаї та Тайванській протоці стали безпосередньою причиною рішення Китаю створити національні стратегічні сили. Ці події підштовхнули керівництво до дій взимку 1954-1955 років і надали особливої актуальності програмі стратегічних озброєнь протягом наступного десятиліття.

Після закінчення війни Мао заявив, що ядерна зброя – це єдина гарантія безпеки для Китаю і що Китай має не допустити щоб ще коли-небудь хтось

так сильно образив дружній для китайців корейський народ (малось на увазі саме Північну Корею) (Lewis, Xue, 1988).

Вагомий вплив на розвиток ядерної програми Китаю мала також Тайванська криза.

16 липня, 1954 року в газеті 人民日报 (женмін жибао), вийшла досить різка стаття проти націоналістичних «піратів» і тайванських американських «зашагункових прихильників». В ній стверджувалось, що протягом останніх декількох років Сполучені Штати та «гомінданівська банда» захопили поблизу Тайваню понад сімдесят торгових суден, що належали Китаю або тим країнам, які торгували з Китаєм (Lewis, Xue, 1988).

Влітку атмосферу конфронтації розпалювали Сполучені Штати. Вони відправили до Східнокитайського моря дві атомні авіаносні ударні групи, а для перевірки китайської оборони авіаносці й винищувачі патрулювали практично на кордоні міжнародних вод поблизу китайського узбережжя.

Протягом тижня, після підписання перемир'я в Індокитаї 1 липня, напруженість у Східній Азії стрімко зросла, оскільки, літаки націоналістів збільшили кількість прольотів над територією Китаю, відбулась плутанина в якій пекінські винищувачі збили британський авіалайнер. Китайський уряд, перепрошуючи за цю помилку, запропонував Британії виплатити репарації, проте додав, що китайські винищувачі будуть відкривати вогонь по будь-яких літаках, які будуть порушувати повітряний простір КНР.

Тим часом для того, щоб підкреслити американську підтримку Тайваню, США розмістили військових радників на кількох прибережних островах, утримуваних військами Чан Кайші. В травні-червні була активізована кампанія укладання американсько-тайванського оборонного договору. Саме в цей момент в китайській пресі почали з'являться заклики про те, що китайці повинні звільнити Тайвань, а також це було названо величним завданням Народно-визвольної армії Китаю.

В розпал цієї кризи, з 29 вересня по 12 жовтня 1954 року, Микита Хрущов здійснив свою першу поїздку до Китайської Народної Республіки.

Він погодився надіслати Китаю зброю, щоб укріпити соціальний табір, проте радянський уряд не взяв на себе жодних зобов'язань рятувати Китай, якщо американці завдадуть ядерного або звичайного удару. Отже, Китай залишався сам на сам в конфронтації з ядерною державою, що, звичайно, лиш сильніше спонукало китайців до розробки власної ядерної програми.

Кожна сторона посилювала свої провокації проти іншої, в той час, як США і Тайвань завершували переговори щодо пакту про безпеку, який мав бути підписаний 2 грудня 1954 року.

Підписаний у Вашингтоні 2 грудня, договір був переданий до Сенату 6 січня і схвалений 9 лютого; він набув чинності 3 березня 1955 року.

Пекін пильно спостерігав за подіями в Вашингтоні, на початку січня китайці зосередили увагу на промові адмірала Редфорда, в якій він виступив за підготовку до застосування ядерної зброї у разі відновлення військових дій в Кореї.

В основному китайські лідери протистояли Сполученим Штатам для того, щоб продемонструвати всю рішучість своєї незгоди з американсько-тайванськими переговорами щодо укладення договору між США і Тайванем. Вони діяли з позиції військової обмеженості та не мали гарантованої можливості вторгнутися на головні морські острови навпроти Тайваню, не кажучи вже про сам Тайвань. Пекін не сподівався зупинити переговори щодо договору; китайці знали, що не мають на це достатньо сили. Однак, зіткнувшись з договором і американськими погрозами застосувати проти них ядерну зброю, китайці змінили свою політику. Вони вирішили створити власну ядерну зброю.

Радянська допомога та мобілізація китайських науковців

Події в Кореї, Індокитаї та Тайванській протоці стали безпосередньою причиною рішення Китаю створити національні стратегічні сили. Ці події підштовхнули керівництво до активних дій взимку 1954-1955 років і надали особливої актуальності програмі стратегічних озброєнь протягом наступного десятиліття.

Однак, революційна еліта, під керівництвом Мао Цзедуна, прийшла до влади вже з переконаннями, які цілком могли призвести до рішення про створення ядерної зброї, навіть, без безперервного ланцюга криз. Націоналістична ідеологія, концепції сили та дипломатії сформували погляди керівництва країни щодо постійних небезпек для Китаю, як і щодо відновлення міжнародних позицій Китаю. Спогади про громадянську війну і страх перед агресією, з боку ворожих зовнішніх сил, наділили вище командування сильним військовим упередженням і впевненістю в тому, що його оцінка ситуації в Китаї є цілком реалістичною. Обдумуючи відповідь на постійні американські стратегічні загрози після 1949 року, китайські лідери повинні були повністю оцінити вразливість, виявлену в корейських боях, і свою власну здатність покладатися лише на себе. Рішення про створення ядерного арсеналу ґрунтувалося на фундаментальних національних інтересах, а не на безпосередній загрозі безпеці.

Мао обґрунтовував доцільність створення ядерної зброї тим, що вона має знищити ядерну монополію супротивників Китаю.

У 1963 році китайці сформулювали бачення, яке визначило перспективи створення ядерної програми й змусило їх відступити від радянсько-американських зусиль, спрямованих на стримування ядерних випробувань. Дві заяви мають особливе значення. Одна з них звучить, як нота шантажу: «Ядерна зброя, якою володіє соціалістична країна, завжди є засобом захисту від ядерного шантажу і ядерної війни» (Lewis, Xue, 1988).

Інша, додає до цього, поняття – «ніколи більше»: «Абсолютно неприпустимо, щоб дві-три країни розмахували своєю ядерною зброєю за

власним бажанням, віддавали накази та команди й панували у світі, як самозвані ядерні володарі, в той час, як від переважної більшості країн очікують, що вони будуть стояти на колінах і покійно виконувати накази, немов ядерні раби. Час силової політики минув назавжди, і головні питання світу більше не можуть вирішуватися кількома великими державами» (Lewis, Xue, 1988).

Цікаво, що такі китайські погляди, задовго до цього, збігалися з політикою деяких західних прихильників ідеї заборони ядерної зброї, а саме: нобелівських лауреатів Фредеріка та Ірен Жоліо-Кюрі, які також були зацікавлені в тому, щоб допомогти Китаю зламати американську ядерну монополію.

Навесні 1949 року до Цянь Саньцяна, майбутнього батька китайської атомної бомби, звернувся Є Цзяньїн директор військової комісії Бейпіну, який запропонував йому супроводжувати делегацію зі звільнених районів до Франції на конференцію з питань захисту миру в усьому світі. Центральний комітет Комуністичної партії Китаю виділив 50 000 доларів США, за надзвичайно складних обставин, попросивши його допомогти замовити прилади та інформацію про атомну енергію (Юе, 2007).

Жоліо-Кюрі, з яким Цянь навчався у воєнному Парижі, допоміг організувати купівлю в Англії та Франції.

У жовтні 1951 року Фредерік Жоліо-Кюрі в Парижі закликав китайського радіохіміка Яна Чендзона розшукати Мао після повернення Яна Чендзона до Китаю.

«Будь ласка, скажіть голові Мао Цзедуну, – сказав він, – ви не повинні виступати проти атомної бомби, ви повинні володіти атомною бомбою. Атомна бомба не така вже й страшна» (Lewis, Xue, 1988).

Він зазначив, що фундаментальні принципи бомби не були відкриті американцями. Тоді Ірен Жоліо-Кюрі дала Яну Чендзону десять грамів солі радію, стандартизованої за рівнем радіоактивного випромінювання, бо

хотіла підтримати китайський народ у його ядерних дослідженнях (Lewis, Xue, 1988).

До 1955 року ці французькі поради й допомога підвищили рівень свідомості в Пекіні щодо атомної бомби і її потенційного значення для Китаю.

Мао описав цю важливість для своїх старших колег у 1958 році, коли сказав їм, що без атомних і водневих бомб «інші не будуть вважати те, що ми говоримо, вагомим» (Lewis, Xue, 1988).

15 січня Мао головував на розширеному засіданні Центрального секретаріату, скликаному для обговорення причин і можливостей започаткування програми створення ядерної зброї. Поки Мао ставив запитання, Чжоу сидів поруч з ним і пояснював, що відбувається, часто нагадуючи вченим, щоб вони доповідали більш детально. Мао був у захваті. Вислухавши науковців, він звернувся до них зі своєю доповіддю і почав з висвітлення багатообіцяльних свідчень щодо уранового потенціалу Китаю та розбудови його наукової бази.

Мао сказав: «Протягом останніх років ми були зайняті іншими справами, і у нас не було достатньо часу, щоб приділяти увагу цьому питанню [ядерної зброї]. Рано чи пізно нам довелося б звернути на нього увагу. Зараз настав час звернути на це увагу. Ми можемо досягти успіху за умови, що ми поставимо це питання на порядок денний. Тепер, [оскільки] Радянський Союз надає нам допомогу, ми повинні досягти успіху! Ми також можемо досягти успіху, навіть якщо зробимо це самі» (Lewis, Xue, 1988).

Мао бадьоро оголосив, що Китай негайно докладе значних зусиль для розвитку досліджень в галузі атомної енергії, у військових цілях. Він завершив засідання на тій же оптимістичній ноті:

«Ми володіємо людськими та природними ресурсами, а тому можемо здійснити будь-яке диво» (Lewis, Xue, 1988).

Потім Мао запросив присутніх лідерів і вчених на вечерю, де підняв келих маотай (китайський алкогольний напій) і сказав: «Випиймо за

розвиток атомної енергетики в нашій країні!». Потім підвівся Чжоу Еньлай і у своєму тості закликав науковців «докласти всіх зусиль для розвитку ядерної програми Китаю» (Lewis, Xue, 1988).

Політбюро ухвалило рішення про продовження проєкту зі створення ядерної зброї. Кодова назва програми: 02.

Мао не мав чіткого розуміння, скільки часу займе створення своєї ядерної програми, також він не мав чіткого розуміння стосовно того, скільки це буде коштувати, проте він дуже добре усвідомлював неминучість війни і ядерної загрози й розумів, що він не має діяти самотужки.

5 січня у своїй заяві Мао зазначив, що потрібно заручитись підтримкою Москви.

Як скаже Мао через кілька місяців, «ми закликаємо до готовності до раптового розгортання подій на землі! Ми повинні передбачити найгірші можливості». Найгіршим він визначив нову світову війну (Lewis, Xue, 1988).

Після смерті Йосипа Сталіна радянська і китайська військові доктрини тимчасово збіглися, і було зрозуміло, що обидві країни не мали жодних сумнівів щодо цієї рішучості. Обидві країни висловлювали великий жах і грали на глобальних страхах перед ядерною війною, особливо, під час ініційованої Радянським Союзом міжнародної кампанії за заборону ядерної зброї, яка розпочалася в лютому 1955 року.

Однак, деякі високопоставлені китайці, схоже, усвідомлювали хиткість ядерного курсу на який вони стали і розуміли, що сам процес розробки ядерної зброї, а не лише її остаточне розгортання, може поставити під загрозу національне виживання їхньої країни. Пізніше, як ми побачимо, Мао Цзедун відкинув небезпеку ядерної війни й підтвердив принципи народної війни, але протягом кількох місяців 1955 року можливість превентивного ядерного удару по Китаю привертала до себе увагу в Пекіні на найвищому рівні.

Генеральний секретар Микита Хрущов відвідав Пекін у 1954 році, а в 1955 році дві країни підписали угоду про «повну (радянську) допомогу в

галузі ядерної фізики та мирного використання атомної енергії» (Atomic Heritage Foundation, 2018).

17 січня 1955 року радянський уряд оголосив, що надасть допомогу Китаю і кільком східноєвропейським країнам, щоб допомогти їм сприяти дослідженням у галузі мирного використання атомної енергії. Це зобов'язання, підтверджене у квітні, передбачало надання Китаю циклотрону і ядерного реактора, а також матеріалів, що розщеплюються, для досліджень. В обмін на це Китай погодився надати Радянському Союзу «необхідну сировину», імовірно, маючи на увазі матеріали для радянських стратегічних програм. Щобільше, Пекін підтримував радянські миротворчі кампанії, які на той час тривали. На основі таємних переговорів, дві соціалістичні країни досягли домовленості про спільну розвідку уранових родовищ у Китаї. З часом радянський уряд пообіцяв продати Китаю деяке промислове обладнання для гідрометалургії урану, а також для перероблення уранових концентратів і виробництва збагаченого урану.

25 квітня 1956 року на розширеному засіданні ЦК КПК Мао сказав: «У нас досі немає атомної бомби. Але в минулому у нас не було ні літаків, ні артилерії. Ми поклалися на гвинтівки, щоб перемогти японських імперіалістів і Чан Кайші. Зараз ми вже сильніші, ніж були в минулому, а в майбутньому будемо ще сильнішими, ніж зараз. У нас буде не тільки більше літаків і артилерії, але й атомна бомба. У сучасному світі, якщо ми не хочемо, щоб над нами знущалися, ми повинні мати цю річ. Що ж нам робити? Надійний спосіб – скоротити військові витрати на відповідну суму і збільшити витрати на економічний розвиток. Тільки якщо темпи економічного розвитку зростуть, можна буде досягти більших успіхів в оборонному будівництві» (Zedong, 1956).

Важливо зазначити, що Мао не хотів, щоб Пекін був залежним від Москви. Тому, паралельно зі зростанням залежності Китаю від Москви, Мао вирішив розбудовувати власний військовий ядерний потенціал у довгостроковій перспективі, і протягом наступних трьох років китайське

керівництво йшло двома шляхами на шляху до створення бомби. Пекін припускав, що дії, вжиті на цих двох шляхах, будуть взаємно підтримувати та доповнювати один одного, і що його залежність від Москви буде нетривалою. Якими б не були масштаби радянської допомоги, ядерна програма Китаю в довгостроковій перспективі, мала б створити власний потенціал для управління і використання матеріалів, наданих Радянським Союзом. Ті самі причини, які спонукали Політбюро до реалізації ядерної програми, змушували його не бажати йти єдиним шляхом залежності.

В період з 1955 по 1958 між Пекіном та Москвою було підписано 6 угод, які були пов'язані з розвитком китайської ядерної науки, промисловості та програми озброєнь:

1. Угода про проведення спільних досліджень урану в Китаї, що також містила обіцянку Китаю продавати будь-який надлишок урану Радянському Союзу, 20 січня 1955 року;
2. Угода про радянську допомогу Китаю в дослідженнях з ядерної фізики та мирного використання атомної енергії, включаючи постачання ядерного реактора і циклотрона, 27 квітня 1955 року;
3. Угода про радянську допомогу в будівництві китайської ядерної промисловості та дослідницьких установ, 17 серпня 1956 року;
4. Угода про зміну формату китайсько-радянських досліджень урану від спільної діяльності до незалежного управління Китаєм за радянської допомоги, 19 грудня 1956 року;
5. Нова оборонно-технічна угода, за якою Радянський Союз погодився поставити Китаю прототип атомної бомби та ракети, а також відповідні технічні дані, 5 жовтня 1957 року;
6. Угода, що доповнювала угоду від серпня 1956 року, визначаючи графік і масштаби радянської допомоги, 29 вересня 1958 року.

1959 року відбувся китайсько-радянський розкол, дипломатичний розрив, який мав далекосяжні геополітичні наслідки, включаючи припинення радянської допомоги китайській ядерній програмі. Китайсько-

радянські відносини почали стрімко погіршуватися після таємної промови Хрущова, на з'їзді Комуністичної партії в 1956 році, в якій він засудив злочини Йосипа Сталіна. Мао, який захоплювався залізною владою і культом особи Сталіна, сприйняв цю промову, як образу його режиму.

У наступні роки Хрущов почав сумніватися у здоровому глузді Мао, особливо, коли мова йшла про ядерну зброю. Наприклад, Хрущов був дуже стурбований, коли Мао прокоментував ядерну війну наступним чином: «У нас так багато людей. Ми можемо дозволити собі втратити кількох. Яка різниця?» (Atomic Heritage Foundation, 2018).

У травні 1959 року Хрущов вирішив: «За жодних обставин Радянський Союз не повинен продовжувати передавати атомні секрети китайцям» (Atomic Heritage Foundation, 2018).

Радянський Союз так і не передав прототип атомної бомби, який обіцяв, і делегація Негіна залишила Пекін. Китайсько-радянський розкол спричинив період інтенсивної параної, коли Китай побоювався нападу на свої ядерні об'єкти. Зрештою, Радянський Союз, який допомагав будувати китайський ядерний комплекс, знав точне розташування кожного об'єкта. Пекін наказав побудувати новий секретний об'єкт для розробки зброї в Цзітуні, який включав багато підземних будівель.

Мао, зі свого боку, дедалі більше не довіряв Хрущову. Одного разу Мао домовився про зустріч з Хрущовим у своєму приватному басейні, добре знаючи, що радянський прем'єр не вміє плавати.

Є дві найважливіші наукові постаті, які зіграли ключову роль в створенні ядерної зброї – це Пен Хуанву і Цянь Саньцян, які закінчили фізичний факультет Університету Цінхуа в 1935 і 1936 роках. У 1938 році Пен поїхав до Шотландії, щоб стати першим китайським студентом Макса Борна. Протягом наступних десяти років він отримав два докторські ступені й здобув репутацію провідного фахівця з квантових теорій поля. Тим часом Цянь, як уже зазначалося, провів воєнні роки в окупованій Німеччиною Франції, працюючи над теоретичною фізикою з Ірен Жоліо-Кюрі. Його

інтереси були зосереджені на гамма та альфа-променях і розщепленні урану. Він здобув докторський ступінь в Інституті Кюрі в 1943 році. Перед поверненням до Китаю в 1948 році він і Пен зустрілися в Парижі та обговорили, як вони будуть служити Китаю після повернення на батьківщину.

На початку 1960-х років, наприклад, Пен Хуанву, Го Юнхуай (фахівець з механіки), хімік Цзян Шенцзе, фізик Ван Ченшу (дружина відомого фізика Чжан Веньюя) і фізик Чжоу Гуанчжао були послідовно залучені до розробки програми стратегічних озброєнь. Відтоді вони виїхали з мегаполісів у пустелю Гобі, засніжені гори та степові масиви, і, приховуючи свою особистість, спокійно поринули у важку роботу. У своїй новій ролі фахівці, які були призначені для створення програми ядерної зброї, зберегли лише номінальні зв'язки з академією. Щойно вони потрапляли в таємний світ цієї програми, вони потрапляли під контроль військових. Там вони залишалися у відносній безпеці аж до Культурної революції 1966 року.

Проект 596 і ядерне випробування №6

Радянський Союз офіційно призупинив свою ядерну допомогу в листі від 20 червня 1959 року. На знак саркастичного визнання цієї події китайці обрали для своєї першої атомної бомби кодову назву «596».

Пошук урану, а потім його видобуток і перероблення, були одними з перших великих завдань, які постали перед китайськими лідерами у пошуках атомної бомби. Китайські вчені знали, з консультацій з радянськими колегами, що пошук значних покладів урану є величезним викликом.

У березні 1955 року Державна рада створила Третє бюро при Міністерстві геології та призначила його керівником Лея Жонтяня для організації загальнонаціональної програми пошуку урану. Лей негайно створив дві пошукові команди, для Центрально-Південного регіону Китаю і для провінції Сіньцзян, яким він присвоїв кодові номери 309 і 519, відповідно. Ці команди, що склалися з десяти геологорозвідувальних підрозділів, які налічували понад 1000 членів, зіткнулися з величезною проблемою: геологічна документація Китаю містила інформацію лише про «аномальні геологічні явища, пов'язані з ураном» (Zhang, 2015).

На додаток, не було систематичних геологічних досліджень для всієї країни. Однак, наскільки це було можливо, геологи команд 309 і 519 діяли за підручником: попередня розвідка, детальні геологічні дослідження та фізична розвідка. До кінця 1955 року команди 309 і 519 виявили велику кількість потенційних уранових провінцій. Команда 519, про яку ми знаємо відносно мало, на початку року відкрила три багаті родовища в західному Сіньцзяні (в Даладі, Менцикуер і Каші). Команді 309 пощастило не менше, і її перша точна повітряна розвідка відбулася над південною провінцією Хунань у 1956 році. Процес розвідки зайняв майже два роки, і Китай зміг розпочати будівництво своєї першої уранової шахти Ченьсянь лише в травні 1958 року.

Роки плідної праці привели Китай до 1 травня 1964 року, коли ядерне ядро для бомби, нарешті, було готове. У серпні того ж року на Цзюцюаньському комплексі з виробництва атомної енергії було зроблено останній крок у створенні бомби 596. Всі частини, а саме: вибухова збірка, тампер, уранова активна зона та ініціатор, а також електрична збірка – були переміщені до складального цеху під керівництвом інженера Лі, і в червні були успішно проведені останні експерименти з безпеки для перевірки критичності компонентів. На останньому етапі збирання за процесом приїхало поспостерігати вище керівництво, в тому числі Чжан Апін з випробувальної бази Лобнор. Остаточне складання бомби зайняло 72 години.

Потім Лі запросив Чжана і Лю підійти до лінії безпеки, щоб проконтролювати фінальну стадію збірки, завершуючи останній пункт у списку. Вони приєдналися. Лі та його майстри «вставили ядерний компонент в корпус бомби», і робота заводу над бомбою 596 була завершена. Чжан і Лю вибухнули оплесками. (Lewis, Xue, 1988).

У жовтні Центральна військова комісія призначила Чжана Юньюя майбутнім командувачем проєктований випробувальної бази, і в листопаді, коли було визначено кілька потенційних місць розташування бази, він вилетів з Пекіна до Дуньхуана для інспекції на місці. Радянські радники, призначені до дослідницьких груп, особливо рекомендували місце приблизно за 140 кілометрів на північний захід від Дуньхуана. Вони розробили план, в якому визначили місце для максимального вибуху потужністю 20 кілотонн. Цього, на їхню думку, було достатньо для китайської програми створення ядерної зброї. Зробивши ретельний аналіз топографії, геології, доріг і водних ресурсів і порівнявши різні альтернативи, Чжан дійшов висновку, що ця місцевість не підійде. Відзначивши, що Сполучені Штати та Радянський Союз випробовували мегатонну зброю, він відкинув 20-кілотонну межу як таку, що не відповідає потребам Китаю. Він також дійшов висновку, що в усьому регіоні бракує

води й транспорту. Всі можливі місця для бази були розташовані занадто близько до Дуньхуана, який може опинитися під загрозою радіоактивних опадів. Навіть житлові приміщення і місцевий командний пункт були з підвітряного боку від нульової точки. Неохоче, але твердо, Чжан наклав вето на всі можливі варіанти та повідомив про своє рішення в Пекін.

Тим часом, геодезисти виконали попередню роботу з визначення місця розташування майбутнього наукового центру та житлових приміщень, а також почали шукати точку «нуль» на дні долини. Визначення правильних місць для цих життєво важливих об'єктів зайняло кілька місяців – десь із зими 1958-1959 року до наступної весни. Технічні вимоги полягали в тому, щоб вибрати точку детонації та командний пункт на місці, досить близько один до одного, щоб можна було вести пряме спостереження, не ставлячи під загрозу безпеку спостерігачів. Врешті-решт було знайдено місце, де розташувалися, і відстань до нього становила лише 7 кілометрів. Понад 1 000 людей, два роки, працювали над тим, щоб зафіксувати майбутній нульовий рівень. Це був загальний регіон 41,5 північної широти, 88,5 східної довготи.

Залишалося зробити ще два кроки у підготовці, а саме: перевірити розрахунки та встановити нульову годину. Перший крок відбувся за день до вибуху. Все ще занепокоєний можливістю вистрілити холостим пострілом, Чжан Айпін надіслав термінову телеграму до Другого міністерства з проханням провести останній раунд розрахунків. Він хотів, щоб фізики-теоретики Дев'ятої академії, які все ще працювали в Пекіні, гарантували, що ймовірність успіху випробування буде вище 99 відсотків. Міністр Лю Цзе негайно призначив Чжоу Гуанчжао і двох інших математиків для виконання цього завдання, навіть попри те, що більша частина технічних даних вже була відправлена на випробувальну базу. Рано вранці наступного дня, в день, призначений для вибуху, Чжоу і його колеги поставили свої підписи під меморандумом для Центрального Комітету, який засвідчував, що ймовірність успіху дійсно перевищує необхідні 99 відсотків.

Через кілька днів Центральний Комітет проаналізував довгострокові прогнози погоди та видав наказ про нульову годину: 15:00, 16 жовтня.

Початкова кодова команда 投籃 (tou lan) (кидай у кошик) була віддана п'ятнадцятого числа. Наказ означав, що урановий компонент та ініціатор повинен був бути вставлений у вибухову збірку. За два дні до цього техніки зібрали вибуховий пристрій. Тепер четверо з них вставили ядерний компонент і скріпили весь пристрій болтами. Лі Цзюе привітав їх з бездоганною роботою.

Потім команда станції переїхала до диспетчерської полігону за 23 кілометри від неї. Лі Цзюе передав ключ від електричного управління вежі начальнику диспетчерської. Цей крок був запроваджений, як захід безпеки, щоб бомба не могла бути підірвана, якщо хтось знаходитиметься поблизу вежі. Це був останній пункт контрольного списку перед остаточним відліком часу. За лічені секунди до 15:00 пролунали вже знайомі числа: десять, дев'ять, ... У точний час пролунала команда: «Вогонь!».

17 червня 1967 року Китайська Народна Республіка оголосила про успішне випробування водневої бомби, ставши четвертою термоядерною державою світу після США, Радянського Союзу та Великої Британії, але випередивши Францію. Бомба була скинута з реактивного бомбардувальника Hong-6 над випробувальною базою Лобнор у південно-східному Сіньцзяні, воднева бомба була спущена з парашутом на висоті 2 960 метрів і мала вибухову потужність у 150 разів більшу, ніж атомна бомба, яку США застосували на Хіросімі наприкінці Другої світової війни.

За 32 місяці від випробування першої атомної бомби 16 жовтня 1964 року в Лобнор КНР запустила свою першу ядерну ракету 25 жовтня 1966 року, до вибуху Н-бомби в 1967 році. Для порівняння, час від розщеплення до синтезу першого атомного випробування в США до першого випробування водневої бомби становив 86 місяців; для СРСР – 75 місяців; для Великої Британії – 66 місяців; а для Франції – пізніше – 105 місяців.

Розвиток ядерних сил Китаю

Ключовим питанням, на ранніх стадіях китайської програми створення ядерної зброї, була структура і масштаб ядерних сил. Керівництво ретельно продумувало це питання, дотримуючись стратегії «ощадливого, але водночас ефективного» (Xiangli, 2016).

Зокрема, на ранній і проміжній фазах розвитку програми Центральний спеціальний комітет під керівництвом міністра Чжоу ретельно визначив напрямки розвитку і технічні вимоги до ядерних сил країни. Чжоу дуже чітко усвідомлював той факт, що стримування може бути досягнуто лише за допомогою поєднання ядерних боеголовки і засобів доставлення. Тому, керуючи розробкою атомної бомби, він надавав великого значення озброєнню і розробці засобів доставлення. У 1963 році, коли пропозиція щодо теоретичного проектування атомної бомби була щойно завершена, він одразу ж зауважив:

«Ми хочемо не тільки підірвати ядерний пристрій, але й надалі розв'язувати питання виробництва зброї» (Xiangli, 2016).

1964 року ЦК КПК прийняв рішення про поетапне розв'язання проблем доставлення атомних і водневих бомб, які мали б доставлятися літаками та ракетами протягом третьої п'ятирічки (1966-1970 рр.).

Крім того, китайські урядовці ретельно проаналізували засоби доставлення ядерної зброї та визначили, які саме типи слід розвивати. Трьома основними засобами доставлення ядерної зброї були літаки, ракети та атомні підводні човни. На ранній стадії розвитку ядерної програми Китаю розглядалися всі три ці механізми.

Використання літаків для транспортування атомної зброї є найпростішим способом доставлення. Тому початковий план озброєння Китаю атомними бомбами передбачав повітряне доставлення. Живучість літаків була відносно низькою, і з огляду на те, що Китай на той час мав обмеження на дальність польоту своїх літаків, було б важко, щоб ядерна

зброя повітряного базування відігравала ключову роль у стратегічному стримуванні.

У вересні 1963 року Ніє зазначив, що військово-повітряні сили Китаю були слабкими та, що літакам важко слугувати ефективним інструментом доставляння ядерної зброї в умовах сучасної війни. Натомість, сказав він, Китай повинен зосередитися на розробці ядерної зброї на основі стратегічних ракет (Xiangli, 2016).

Також Ніє зазначив, що в китайській розробці ядерної зброї основна увага приділяється не потужності, а успішному розміщенню ядерних боєголовок на ракетах. Також він додав:

«З самого початку ми ніколи не зосереджувалися на ядерних бомбах, що скидаються з повітря. Це успішне випробування комбінації (боєголовка-ракета) становить більшу загрозу для ворожих країн, змушуючи їх двічі подумати про те, щоб напасти на нас» (Xiangli, 2016).

Виходячи з цих міркувань, зусилля Китаю з розробки системи доставлення для своїх ядерних сил швидко перемістилися з літаків у бік використання стратегічних ракет класу «земля-земля».

Серед трьох типів засобів доставляння ядерної зброї атомні підводні човни є дуже мобільними, легко маскуються і мають високу стійкість. А також надають можливість завдавати повторного ядерного удару. Однак, технологія та інженерія, пов'язані з розробкою підводних човнів є надзвичайно складною. У червні 1958 року центральний уряд прийняв рішення про розробку атомних ракетних підводних човнів. Тимчасові економічні труднощі на початку 1960-х років змусили Китай призупинити проєкт у березні 1963 року. Після того, як економічна ситуація в країні покращилась, Центральний спеціальний комітет відновив проєкт у березні 1965 року. Після довгих зусиль дослідницький персонал Шостого міністерства машинобудування успішно розробив ракетно-ядерний підводний човен у 1981 році, а в 1988 році Китай успішно провів льотні випробування ракет, запущених атомним підводним човном.

Чжоу дуже сподівався, що Китай зможе якнайшвидше створити ядерний потенціал, тому Центральний спеціальний комітет встановив чіткий і жорсткий графік проєктування ядерних боєголовок і будівництва засобів доставляння.

У своїй доповіді центральному уряду в січні 1964 року Чжоу рекомендував розробити комплексний план прискорення розробки ядерної зброї та прагнути до якнайшвидшого оснащення нею збройних сил (Xiangli, 2016).

Керуючись цим настроєм, він головував на засіданнях Центрального спеціального комітету в лютому, березні та серпні 1965 року, під час яких було схвалено кілька важливих планів:

1. План Другого міністерства машинобудування передбачав розробку і випробування атомної бомби повітряного базування і запуск ракети з ядерною боєголовкою. Крім того, цьому міністерству було дано доручення провести в 1968 році випробування водневої бомби з подальшою роботою над її взяттям на озброєння, а також оснащенням стратегічних ракет ядерними боєголовками. Міністерству було доручено досягти цієї мети до середини 1970-х років;
2. План «Чотири типи ракет за вісім років», сьомого міністерства машинобудування, передбачав з 1965 по 1972 рік розробку чотирьох типів ракет класу земля-земля, а саме: середньої малої дальності (вдосконалена модель), середньої, великої та міжконтинентальної дальності. Пріоритет надавався розробці ракет на рідкому паливі, хоча міністерство наполегливо працювало над паралельною розробкою ракет на твердому паливі;
3. План шостого міністерства машинобудування передбачав розробку атомного підводного човна з торпедами. Його метою було проведення підводних випробувань у 1972 році, після чого розпочалася розробка ядерного ракетного підводного човна.

Однак, у другому десятилітті розвитку ядерної програми Китаю Культурна революція серйозно завадила її прогресу. Особливо сильно постраждала програма розробки ракет, і багато інших планів, також, були затримані. Лише після завершення Культурної революції, в 1976 році політична ситуація в Китаї почала нормалізуватися. 18 вересня 1977 року Центральний спеціальний комітет вирішив об'єднати сили, визначити пріоритети та докласти всіх зусиль для розробки та випробування міжконтинентальних балістичних ракет, ракет, що запускаються з підводних човнів, і супутників зв'язку. Китай успішно провів повномасштабні льотні випробування міжконтинентальних балістичних ракет на рідкому паливі класу земля-земля у 1980 році, а також випробування міжконтинентальної балістичної ракети на твердому паливі класу земля-земля у 1985 році. Крім того, були проведені льотні випробування стратегічної ракети, запущеної під водою з атомного підводного човна у 1988 році. Наприкінці 1980-х років, після більш ніж десятирічної затримки через Культурну революцію, Китай створив стратегічні ядерні сили, що складаються переважно з мобільних стратегічних ракет класу земля-земля шахтного базування.

Оскільки, ядерні сили Китаю в основному склалися з ракет класу земля-земля у відносно обмеженому масштабі, їхня бойова надійність була особливо важливою. Ще в червні 1960 року Центральна військова комісія прийняла рішення про будівництво баз для безпечного зберігання і розгортання ракет. У січні 1966 року Чжоу скликав керівників відповідних відомств для спеціального вивчення питання будівництва ракетних баз і поставив загальну мету – завершити будівництво ракетних баз до 1970 року. Починаючи з кінця 1970-х років, Чжан Апін, який на той час був одночасно директором Комітету оборонної науки й техніки та директором канцелярії Центрального спеціального комітету, запропонував низку керівних висновків щодо живучості китайської системи ядерних озброєнь,

наголошуючи на необхідності посилення мобільності, приховування, попередження і захисту стратегічних ракетних сил країни.

Виходячи з цих вказівок, Ракетні війська стратегічного призначення, активізували будівництво баз і відповідних систем управління, а також вжили заходів з удосконалення зберігання і розгортання ядерної зброї.

Зокрема, варто згадати проєкт підземного будівництва Великого китайського муру. Відповідно до змін у безпековому середовищі Китаю, Другий артилерійський корпус наприкінці 1970-х років розпочав реалізацію проєкту будівництва нових місць дислокації – серії дуже міцних і прихованих тунелеподібних споруд, що простягалися вглиб величезних гір, які використовувалися, як місця зберігання і запуску стратегічних ракетних сил.

Здебільшого поступові темпи нарощування ядерного потенціалу Китаю дозволили йому уникнути міжнародної уваги. Він ретельно розраховував час розгортання нових систем озброєнь і повільно збільшував їх кількість – і все це при збереженні мінімальної прозорості.

Китайські керівники сподівалися мати стратегічні сили стримування, зосереджені на стратегічних ракетах наземного базування, до середини 1970-х років. Завдяки мудрій стратегії розвитку, а також централізованим і уніфікованим механізмам керівництва, ядерні сили Китаю розвивалися вражаючими темпами. У жовтні 1964 року Китай провів успішні випробування ядерної зброї, у жовтні 1966 року – випробування ракети середньої дальності з ядерною боеголовкою, у грудні 1966 року – випробування принципів побудови водневої бомби, а в травні 1967 року – випробування ракети середньої дальності. Таким чином, розробка китайської ядерної зброї була швидкою і ефективною протягом першого десятиліття реалізації програми.

РОЗДІЛ 3. КИТАЙСЬКИЙ ЯДЕРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Модернізація ядерних сил Китаю, новий світовий порядок

16 жовтня 1964 року Китай підірвав свій перший в історії ядерний випробувальний пристрій, ставши таким чином п'ятою у світі ядерною державою після Сполучених Штатів Америки, Радянського Союзу, Великої Британії та Франції. Того ж дня китайський уряд оголосив, що Китай «ніколи та ні за яких обставин не застосує ядерну зброю першим». Незабаром після цього Китай також пообіцяв «за жодних обставин не застосовувати та не погрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерних держав або без'ядерних зон» (БЗЯЗ) (Pan, 2018).

У своїй першій офіційній заяві про політику незастосування ядерної зброї першими китайський уряд цілеспрямовано обрав сильні вирази, такі як: «у будь-який час» і «за будь-яких обставин», щоб підкреслити, що ця обіцянка є абсолютною, безумовною і кришталево чистою.

З цієї заяви ми можемо зробити наступні висновки, по-перше, політика Китаю, незастосування ядерної зброї першою, означає, що в розрахунках безпеки Китаю ядерна зброя відіграє лише одну роль: стримувати інші держави від нападу на Китай із застосуванням ядерної зброї. Таким чином, Китай намагається досягти мети утримувати будь-яку державу від застосування ядерної зброї проти Китаю.

По-друге, безумовна політика незастосування ядерної зброї першими також означає, що ядерний розвиток не розглядається, як спосіб компенсації будь-якої нестачі звичайних сил і засобів у загальному військовому плануванні Китаю.

Також ця політика має вказувати на те, що Китай не має наміру використовувати ядерну зброю, як зовнішньополітичний інструмент для просування своїх національних інтересів. Така позиція впливає з соціалістичної системи Китаю, яка послідовно підтримувала позаблокову, незалежну зовнішню політику мирного співіснування.

90-ті роки виявились дуже динамічними, вони змінили світовий порядок і розпочали нову еру. Найважливішою подією став розпад Радянського Союзу на п'ятнадцять нових незалежних держав, що привнесло важливу нову динаміку в ядерний порядок. Насамперед це кінець ядерного суперництва між наддержавами та перегонів озброєнь, які домінували в період холодної війни. Тепер США беззаперечно лідирують у питаннях, пов'язаних з ядерним порядком. Друга динаміка з'явилася після того, як радянський стратегічний ядерний арсенал був розкиданий по території Росії, України, Білорусі та Казахстану, що посилює побоювання щодо ядерної безпеки. Третьою важливою динамікою була увага, яку Вашингтон і Москва приділяли нерозповсюдженню ядерної зброї. Ця увага, ймовірно, сприяла організаційному та інституційному розвитку ядерного порядку, проклавши шлях для безлічі ініціатив з контролю над озброєннями та нерозповсюдження протягом цього періоду. У 1993 році було започатковано програму посилення гарантій МАГАТЕ – що згодом перетворилося на Додатковий протокол у 1997 році, а у 1995 році дію ДНЯЗ було продовжено на невизначений термін. У цей період кількість членів ДНЯЗ зростає: у 1991 році Південна Африка в односторонньому порядку відмовилася від своєї програми створення ядерної зброї й приєдналася до ДНЯЗ, а наступного року Франція оголосила, що теж приєднається до ДНЯЗ.

У контексті вищезгаданих викликів, особливо уроків, винесених зі спостережень за війною в Іраку 1991 року, китайська військова модернізація сприймалася в Пекіні, як необхідна і невідкладна. У серпні 1993 року заступник голови Військової комісії Китаю Лю Хуацін видав «Стратегічні настанови нової ери», в яких відзначив зміну стратегічного середовища і

застарілість військової системи Китаю. Згідно з цими настановами, військова модернізація мала б відображати революцію у військовій справі, яка б дозволила стримувати та, в разі необхідності, перемагати у конвенційних війнах (Horsburg, 2015).

Китай міг би продовжити йти шляхом започаткованим у 1970-х і 1980-х роках, основна ідея тоді полягала в зменшенні уваги до ядерної зброї у своїх загальних оборонних планах. Однак це зменшення акценту не означало, що Китай відмовиться від прагнення мати надійні ядерні сили другого удару у відповідь на основі ядерної зброї. Згідно з планами модернізації, системи ядерних озброєнь повинні були бути модернізовані, що підвищить їхню потужність, безпеку, точність і дальність дії. Плани були зосереджені на двох стратегічних системах озброєнь: мобільних МБР DF-31 і БРПЛ JL-2; системах озброєнь меншої дальності, таких як ракети DF-25, DF-15 і DF-11; і новому надзвуковому винищувачі H-7, що має потенціал для тактичної ядерної ролі. Серед цих систем DF-31 і JL-2 були найпотужнішими системами. DF-31 була особливо важливою, оскільки вона забезпечувала мобільність китайського ядерного арсеналу – до того часу всі китайські МБР були стаціонарними та базувалися в шахтах. Для реалізації цих планів Китай розпочав інтенсивну програму випробувань з метою вдосконалення ядерних конструкцій і безпеки. На додаток до випробувань, у 1995 році другий артилерійський корпус завершив великий проєкт будівництва печер і тунелів для підвищення живучості ядерних сил Китаю.

Паралельно з процесом модернізації, внутрішні дискусії щодо ядерної стратегії, які розпочалися в період реформ і відкритості, продовжувалися і в 1990-х роках. У цих дебатах основна увага приділялася задекларованим позиціям щодо ядерного стримування. У минулому Китай уникав будь-яких згадувань цього терміну, оскільки прямий переклад ядерного стримування (核威慑 *heweishe* ядерне залякування) мав образливі конотації, а отже, вважався таким, що не відповідає китайським зобов'язанням щодо самооборони, пов'язаним з ядерною зброєю. Проте після закінчення

холодної війни, китайські аргументи проти ядерного стримування змінилися.

Тепер Китай виступає проти ядерного стримування «на основі першого застосування», відрізняючи його від ядерної політики Китаю, що базується на СНО (Horsburg, 2015).

Стимування також вважалося застарілим, і старші китайські посадовці засуджували цей термін, як рудимент холодної війни.

У цьому ключі в 1995 році посол Китаю з питань роззброєння Ша Цзукан заявив, що «хоча холодна війна вже закінчилася, деякі країни все ще дотримуються політики ядерного стримування, що базується на не застосуванні ядерної зброї першими. ... відповідні ядерні держави повинні відмовитися від політики ядерного стримування». Цю позицію підтвердив міністр закордонних справ Китаю Цянь Цічен на конференції з перегляду ДНЯЗ у 1996 році, заявивши, що «Китай не підтримує політику ядерного стримування» (Horsburg, 2015).

Проте наприкінці 1990-х років китайські офіційні особи, в тому числі президент Цзян Цземінь, почали використовувати термін «ядерне стримування» в нейтральному сенсі, і він майже увійшов до першої оборонної Білої книги Китаю, опублікованої в 1998 році, заклавши основу для майбутніх змін у цьому питанні. У цьому світлі, китайські дебати 1990-х років мали на меті «зняти» негативні конотації, оскільки лише тоді Китай міг відкрито та офіційно прийняти ядерне стримування в його чистому вигляді.

Окрім внутрішніх дебатів, зобов'язання Китаю не застосовувати ядерну зброю першими опинилося в центрі уваги міжнародної спільноти після особистих коментарів, зроблених у 1995 році генералом НВАК Сюн Гуанкаєм і роком пізніше китайським послом з питань роззброєння Ша Цзуканом, щодо того, чи буде застосовано принцип незастосування ядерної зброї першими до Тайваню.

Генерал сказав: «Ви (США) не маєте стратегічних важелів впливу, які ви мали в 1950-х роках, коли погрожували нам ядерними ударами. Ви змогли це зробити, тому що ми не могли завдати удару у відповідь. Але якщо ви вдарите по нас зараз, ми зможемо відповісти. Тому ви не будете погрожувати. Зрештою, ви більше дбаєте про Лос-Анджелес, ніж про Тайбей» (The James Martin, 2004).

Ша Цзукан, однак, не був неправильно процитований. У статті, опублікованій в 1996 році в «News week», Ша чітко заявив: «Тайвань був провінцією Китаю, а не державою. Тому політика незастосування першою (ядерної зброї) до нього не застосовується» (Horsburg, 2015).

Хоча ця заява пізніше була спростована Міністерством закордонних справ Китаю і відкликана Ша, коментарі, з усім тим, викликали занепокоєння, оскільки вони були зроблені невдовзі після кризи в Тайванській протоці 1995-1996 років, під час якої Китай провів провокаційні навчання зі застосуванням звичайних ракет поблизу Тайваню.

Однак, у 1990-х роках Китай дотримувався своїх зобов'язань щодо ДНЯЗ, публічно підтвердивши свою відданість ДНЯЗ у 1995 році, видавши безумовні Негативні гарантії безпеки, згідно з якими «Китай зобов'язується не застосовувати та не погрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерних держав або зон, вільних від ядерної зброї, в будь-який час і за будь-яких обставин». Це було підтверджено в 1996 і 1999 роках, зокрема, щодо Тайваню (Horsburg, 2015).

Підсумовуючи, у 1990-х роках Китай зосередився на модернізації своєї ядерної армії за межами базового потенціалу, розгорнутого у 1980-х роках, з метою забезпечення більш надійної другої ударної сили. Внутрішні дискусії щодо стратегії 1980-х років продовжились і в 1990-х роках. Під час цих дискусій була переглянута політика заперечення ядерного стримування, що відкрило шлях до її включення в майбутню декларативну політику. Дискусії широко окреслили альтернативні ядерні стратегії Китаю: продовження відплати, хоча і в більш гарантованій, життєздатній формі, або

ведення війни, але з цих двох варіантів фокус на відплату відображав офіційну лінію. Крім того, в середині 1990-х років почали виникати сумніви щодо незастосування ядерної зброї першими, після провокаційних особистих висловлювань високопоставлених китайських чиновників. Однак, замість того, щоб відмовитися від принципу незастосування ядерної зброї першими, Китай посилив свою офіційну відданість цьому зобов'язанню.

На початку 2000-х років світовий ядерний порядок, що консолідувався в першій половині 1990-х років, зіткнувся з певними викликами. Перша група викликів була пов'язана з розповсюдженням, викликана побоюваннями ядерного тероризму після терактів 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку і Вашингтоні; глобальним інтересом до цивільної ядерної енергетики, що є частиною так званого «ядерного ренесансу»; підозрами щодо програм створення ядерної зброї в Іраку, Північній Кореї та Ірані; а також викриттям у 2004 році мережі нелегальної торгівлі ядерними матеріалами, яку очолював колишній пакистанський вчений-ядерник Абдул Кадир Хан. Взяті разом ці події створили серйозне навантаження на режим ДНЯЗ і поставили під сумнів ефективність ядерного стримування щодо недержавних суб'єктів, таких як: терористи. Інституційний глухий кут став другим серйозним викликом для контролю над озброєннями та нерозповсюдженням, як складових глобального ядерного порядку: ДВЗЯВ не був ратифікований у Пекіні та Вашингтоні. Крім того, ряд ядерних держав, таких як: Індія, Пакистан та Ізраїль (а до 2003 року і Північна Корея), залишалися поза ДНЯЗ і ДВЗЯВ. По-третє, відбулися важливі зрушення в ядерному мисленні США і Росії: остання знову зробила акцент на ядерній зброї в загальній військовій стратегії, а перша провела всебічний перегляд свого ядерного потенціалу на початку 2000-х років.

З огляду на ці події, китайські офіційні особи, такі як Лю Цзеі, генеральний директор з питань роззброєння і контролю над озброєннями, заявили у 2002 році, що «глобальний стратегічний ландшафт

трансформується, а міжнародне середовище безпеки стикається з новими викликами» (Horsburg, 2015).

Аналогічно, у 2005 році Чжан Ішань, член китайської делегації у ДВЗЯВ, зазначив, що перед режимом нерозповсюдження, контролем над озброєннями й процесом роззброєння стоять «серйозні виклики» (Horsburg, 2015).

До модернізації своєї ядерної програми китайців спонукала політика США. З 2000 року позиція США зазнала глибших змін, що, можливо, свідчить про прагнення до ядерної гегемонії, іншими словами, до здатності завдати першого удару, який потенційно може підірвати ядерне стримування інших ядерних держав.

Під час президентської кампанії 2000 року Джордж Буш-молодший критикував президента Клінтона за «активну взаємодію» з такими країнами, як Росія і Китай. До травня 2001 року Буш мав «ядерний план». Згідно з цим планом, більше уваги буде приділено вдосконаленню ядерної стратегії США, обіцяючи «змінити баланс між обороною і стримуванням». Важливо, що США більше не були готові задовольнятися взаємним стримуванням з Росією або Китаєм. Після 11 вересня цей зсув прискорився, отримавши додатковий стимул боротися із загрозою ядерного тероризму і ядерними державами, що належать до «вісі зла».

Такий підхід до ядерних загроз був відображений у таких політичних документах США, як Огляд ядерної політики (NPR) 2001 року. В огляді ядерної політики 2001 року була запропонована нова тріада ядерних сил, що включала нові можливості, зокрема і ядерну зброю масового знищення (ЯЗМЗ). Також стверджувалося, що Китай «може бути втягнутий у непередбачувану або потенційну надзвичайну ситуацію» і був внесений до списку ядерних цілей.

Пізніше Китай з'явився в новому військовому плані США 2005 року, відомому як OPLAN 5077, який передбачав застосування ядерної зброї у випадку кризи, пов'язаної з Тайванем.

За словами одного пекінського дослідника Ву Руя, США хотіли «захопити китайське ядерне стримування, а не знати про нього». Зокрема, китайців турбували три особливості ядерної політики США: Національна протиракетна оборона, запропонована нова тріада і відмова США від режиму контролю над озброєннями (Horsburg, 2015).

Якби національна протиракетна оборона була введена в дію, вона представляла б найвищий військовий потенціал, який надавав би США можливість першого удару для знищення другої ударної сили будь-якого супротивника. Це означало б, що будь-яка держава, незалежно від її потенціалу, була б вразливою до ядерної атаки з боку США. Ще гірше для Китаю було те, що плани протиракетної оборони США поширювалися на Японію і Тайвань.

Таким чином, китайські чиновники, такі як Лю Цзеі, залишалися не переконаними в тому, що Китай не є реальною метою планів протиракетної оборони США (Horsburg, 2015).

Це означало, що США не знали точної кількості китайських балістичних ракет і тому не могли бути впевненими, що перший удар буде успішним. Таким чином, хоча США і Китай мали нерівнозначні рівні потенціалу, їхні відносини залишалися стабільними.

Національна протиракетна оборона викликала ширше занепокоєння комуністичного режиму, який побоювався, що національна протиракетна оборона, можливо, є хитрістю, щоб втягнути Китай у перегони озброєнь, яка виснажить його ресурси та зашкодить його економічному розвитку. Крім того, національна протиракетна оборона, якщо вона буде поширена на Тайвань, може погіршити ракетний потенціал Китаю, розміщений на узбережжі Фуцзянь. Що ще гірше, Тайвань може розглядати протиракетну оборону, як фактичний військовий альянс зі США, що є абсолютно недопустимим для комуністичного Китаю. Якщо в 1990-х роках США відігравали позитивну роль у заохоченні участі Китаю в ядерному порядку, то тепер США погрожували мати протилежний ефект.

У 2000-2003 роках Китай забезпечив більшу прозорість щодо напрямку і масштабів своєї стратегії у сфері ядерних озброєнь.

Дійсно, вперше в оборонній Білій книзі Китаю 2000 року було відкрито заявлено, що його ядерні сили призначені для ядерного стримування, і проголошено, що «Китай зберігає невеликі, але ефективні ядерні сили для стримування можливих ядерних нападів з боку інших країн» (СПС, 2000).

На пресбрифінгі в Пекіні, присвяченому протиракетній обороні у 2001 році, китайський посол Ша Цзукан вказав, «що існує взаємне стримування» між Китаєм і США, підкресливши, що «ми виступаємо проти національної протиракетної оборони не тому, що маємо намір загрожувати безпеці США своєю ядерною зброєю. Ми просто сподіваємося, що чинне взаємне стримування між двома країнами може бути збережене» (Zukang, 2001).

Тоді, у 2001 році, Ша говорив про ядерний арсенал Китаю, як про найменший і найменш розвинений серед п'яти ядерних держав. Ця оцінка була підтверджена у 2004 році, що, можливо, свідчить про те, що ядерні сили Китаю налічують менше ніж 200 одиниць (Horsburg, 2015).

У другій половині десятиліття Китай продовжував надавати більш детальну інформацію про свою ядерну стратегію в оборонних білих книгах і в спеціальних коментарях, зроблених вищими китайськими політичними посадовцями та відставними військовими керівниками. У зв'язку з цим, в оборонній Білій книзі Китаю 2006 року висвітлювалася ядерна стратегія самооборони, що складається з двох основних принципів: контрнапад і обмежений розвиток з метою володіння компактними та ефективними силами ядерного стримування (Information of Office, 2006).

Тут контрнапад означає відплату і, таким чином, посилює політику незастосування ядерної зброї першими, в той час, як компактні та ефективні сили зобов'язують Китай до обмеженого розвитку своїх ядерних озброєнь.

Ці терміни також фігурували в оборонній Білій книзі Китаю 2008 року, яка присвятила цілий розділ ядерній доктрині, плануванню під час кризи та відплати після ядерної атаки.

Згідно з документом 2008 року, якщо Китай опиниться «під ядерною загрозою, ракетно-ядерні сили Другої артилерійської армії ... будуть готові до ядерної контратаки» (China National Defense, 2008).

У 2010 році на Саміті з ядерної безпеки у Вашингтоні президент Ху Цзіньтао підтвердив прихильність Китаю до ядерної стратегії, заснованої на принципі самооборони та на принципі незастосування ядерної зброї першими.

Після саміту генерал-майор Народно-визвольної армії Китаю у відставці Сю Гуанюй детально висвітлив ядерну стратегію в газеті «Liberation People's Daily», заявивши, що «Китай рішуче дотримується оборонної ядерної стратегії». За словами Сю, «найголовніша особливість ядерної стратегії Китаю полягає в тому, що вона має бути фактором, що стримує, але не становити загрози» (Horsburg, 2015).

Наголос на відплату також був відображений у китайських військових дослідженнях, опублікованих у 2000-х роках, зокрема, «Наука про другу артилерійську кампанію» (2004), «Наука про військові кампанії/оперативні дослідження» (2000 і 2006), «Наука про військову стратегію» (2005), а також у дослідженні 2001-2002 року Сюе Сінліня, співробітника з Національного університету оборони Китаю, під назвою «Підручник з теорії кампаній» (Horsburg, 2015).

Всі ці документи стверджують, що ядерна стратегія Китаю має бути зосереджена на запобіганні, виживанні та відплаті. В них не згадується про тактичну ядерну зброю або наступальні можливості ведення війни. Натомість, у цих внутрішніх документах підкреслюється необхідність створення другої ударної сили, що містить принцип «завдавання удару після того, як ворог завдав удару».

Отже, ми можемо визначити три завдання для ядерних сил Китаю в той період часу: готовність до відплати, здатність пережити ядерну атаку і здатність відповісти на ядерну атаку.

У 2009 році генерал Цзін Чжиюань, командувач САС, наголосив на необхідності модернізації для того, щоб зберегти ефективні ядерні сили відплати.

За оцінками Пентагону щодо військової потужності Китаю, у щорічній доповіді 2008 року відзначається збільшення ядерного арсеналу Китаю на 25% з 2006 року (U.S. Department of Defense, 2008).

На той час Ядерне стримування Китаю базувалось на двадцяти МБР наземного базування серії DF-5, вперше розгорнутих у 1980-х роках, які базувались у двох місцях, а боєголовки зберігались окремо. Це відображало статус низької бойової готовності.

У 2008 році були розгорнуті дві наземні мобільні твердопаливні МБР, DF-31 і DF-31A. Серія DF-31A мала радіус дії 12 000 км і потенційно могла підтримувати декілька боєголовок і засобів проникнення. Окрім МБР, Китай мав дванадцять ракет DF-4 і від п'ятдесяти до ста МБР DF-3 і D-21, що свідчило про більш ефективне стримування на регіональному рівні, з огляду на Тайвань. Плани модернізації були зосереджені на розгортанні DF-31 і DF-31A (U.S. Department of Defense, 2008).

Китай інвестував в заходи протидії національній протиракетній обороні, наприклад, в інфрачервоні та стелс-технології, а у 2008 році Китай оприлюднив систему підземних тунелів, відому, як проєкт ядерної протидії «Велика стіна», для забезпечення живучості своїх сил. Зусилля були зосереджені на розробці балістичної ракети JL-2, що запускається з підводного човна. Китайські ядерні військово-морські сили тоді складались з єдиного підводного човна «Сяоцзя», який мав середню дальність плавання. Наприкінці 1980-х років Китай почав розробляти нові підводні човни класу 094 «Цзінь» (з глобальним радіусом дії) і 093 (з регіональним радіусом дії). Підводні човни типу 094 «Цзінь», могли нести шістнадцять балістичних ракет JL-2 з однією боєголовкою, що запускались з підводного човна (з дальністю дії від 7200 до 8000 км).

Сучасність та перспективи ядерної програми Китаю

Сьогодні міжнародне середовище є складнішим, ніж за часів холодної війни, ядерне розповсюдження стає все більш серйозною проблемою, а загроза ядерного тероризму – наростальною. Зменшення та усунення таких загроз вимагає регіонального та глобального співробітництва, що, своєю чергою, вимагатиме від ядерних наддержав подавати приклад у сфері ядерного роззброєння та контролю над ядерними озброєннями. Неядерні держави вимагають повного і всебічного ядерного роззброєння. Зараз, коли понад 90 відсотків ядерної зброї у світі перебуває в руках двох держав – США та Росії, Китай прагне наздогнати та перегнати ці держави у сфері ядерного озброєння.

Протягом десятиліть Китай ретельно розвивав свій ядерний арсенал, щоб підтримувати стратегію мінімального стримування. Однак, в останні роки Китай відмовився від цієї стратегії, значно збільшивши кількість своїх ядерних боєзарядів і ставши третьою за величиною ядерною державою світу. За оцінками Пентагону, за умови збереження нинішньої траєкторії, до 2035 року Китай може розгорнути приблизно 1500 боєголовок.

Китай швидко модернізує свої збройні сили та використовує їх, як засіб проєктування сили в Тихоокеанському регіоні та, зрештою, в усьому світі, вдосконалюючи свою здатність діяти в усіх сферах ведення війни, включаючи традиційні наземні, повітряні та морські, а також ядерні, кібернетичні й космічні сили.

Американські військові вважають, що Китай має понад 500 чинних ядерних боєголовок, що перевищує попередні прогнози, і, можливо, він вивчає можливість розробки ракет дальнього радіуса дії зі звичайним озброєнням, які можуть досягти Сполучених Штатів, згідно з основною доповіддю Пентагону про військову доблесть Пекіна (U.S. Department of Defense, 2023).

Речник Міністерства національної оборони Китаю, старший полковник Тан Кефей, відреагував на звіт, заявивши, що Пентагон «спотворює національну оборонну політику і військову стратегію Китаю, безпідставно спекуюючи на військовому розвитку Китаю» (Kristensen, Korda, Reynolds, 2023).

Хоча ядерні плани Китаю мають багато невизначеності, розширення не є однією з них. Китайський речник не відкинув і не пояснив будівництво трьох великих полів ракетних шахт, що за китайськими стандартами є безпрецедентною ядерною експансією. Навіть розширення мобільних сил МБР є безпрецедентним.

Американські військові вважають, що Ядерні сили КНР наземного базування в основному складаються з МБР з різними способами базування, які доповнюються мобільними системами наземного базування. В арсеналі КНР приблизно 350 МБР, кожна з яких може досягти континентальної частини США. Крім того, МБР шахтного базування КНР складаються з кількох рідкопаливних МБР CSS-4 (класу DF-5) і нещодавньої твердопаливної МБР CSS-10 (класу DF-31), яку Китай, ймовірно, почав завантажувати на своїх нових шахтних майданчиках. КНР оновлює свої можливості з доставлення мегатонних боеголовки, розгортаючи нову МБР на рідкому паливі DF-5C, що базується на шахтному паливі. КНР буде більше шахт для МБР класу DF-5, збільшуючи кількість бригад і одночасно збільшуючи кількість пускових установок на бригаду – хоча немає жодних ознак того, що цей проєкт наблизиться за розмірами чи кількістю до шахт для твердопаливних ракет. Ймовірно, НВАК також розробляє модернізацію своїх наявних рідкопаливних МБР MIRVed DF-5. (U.S. Department of Defense, 2023).

Основна мета програми будівництва шахтних ракет, ймовірно, полягає в тому, щоб захистити здатність Китаю до відплати від несподіваного першого удару, а основна мета програми БРПЛ, ймовірно, полягає в тому, щоб забезпечити проникнення через американську ПРО, а не в тому, щоб

максимально завантажити боєголовками китайські ракетні сили. Оскільки Сполучені Штати посилюють свої наступальні сили та протиракетну оборону, Китай, ймовірно, ще більше модифікує свою ядерну політику, щоб забезпечити надійність своїх ударних сил, включаючи розгортання гіперзвукових літальних апаратів.

Враховуючи останній звіт Пентагону та надані дані, ми можемо зробити висновок, що Китай відмовився від своєї довгострокової політики незастосування ядерної зброї першим. Звичайно, офіційні заяви лідерів Китаю це заперечують, але темпи модернізації та масштаби ядерної програми Китаю сигналізують всьому світу про те, що Китай більше не буде грати другорядні ролі, сьогодні Китай прагне більшого.

У своєму виступі на засіданні Першого комітету Генеральної Асамблеї ООН з питань нерозповсюдження в жовтні 2022 року посол Китаю з питань роззброєння Лі Сонг заявив, що Китай «утримує свій ядерний потенціал на мінімальному рівні, необхідному для національної безпеки, і не бере участі в перегонах ядерних озброєнь з будь-якою іншою країною» (Kristensen, Korda, Reynolds, 2023).

Однак, значне розширення ядерного арсеналу Китаю ставить під сумнів ці заяви. Китай ніколи не визначав, наскільки великим є «мінімальний» потенціал або яка діяльність є перегонами озброєнь, і його політика, очевидно, не забороняє масованого розширення у відповідь на інші ядерні держави. Очевидно, що ця позиція спрямована на адаптацію до розвитку світової стратегічної ситуації, частиною якої є органічна інтеграція потенціалу ядерної контратаки та потенціалу удару звичайними озброєннями.

У лютому 2020 року командувач Стратегічного командування Збройних сил США для іспиту засвідчив Конгресу, що він може «проїхати на вантажівці через цю політику незастосування ядерної зброї першими». (Kristensen, Korda, Reynolds, 2023).

Після критики він пізніше відмовився від цієї заяви, заявивши, що вона ґрунтується на «дуже обмеженому» розумінні того, як Китай інтерпретує власну політику незастосування ядерної зброї першими.

Хоча в Китаї точилися значні дискусії про розмір і готовність ядерного арсеналу, а також про те, коли буде застосована політика незастосування ядерної зброї першими, немає жодних доказів того, що китайський уряд відійшов від цієї давньої політики.

З 2016 року Китай розгортає нову версію, CSS-5 Mod 6, можливо, відому як DF-21E. Останніми роками кілька бригад DF-21 були переобладнані або перебувають у процесі переобладнання на ракети більшої дальності, такі як: МБР DF-26 або МБР DF-31AG. За оцінками західних експертів, Китай має приблизно 24 пускові установки для ядерних ракет DF-21A/E. Китай також розгорнув дві звичайні версії: ракету наземного базування DF-21C (CSS- 4 Mod 4) і протикорабельну ракету DF-21D (CSS-5 Mod 5). На додаток до наземного базування, за попередніми даними, варіант DF-21D також інтегрується в китайські бомбардувальники H-6N, як балістична ракета повітряного базування.

Нині Китай має підводні сили з шести атомних підводних човнів з балістичними ракетами класу «Цзінь» (тип 094), які базуються на військово-морській базі Лонгпосан поблизу міста Юлінь на острові Хайнань. Супутникові знімки підтвердили, що нові підводні човни оснащені 12 пусковими трубами кожна.

Спочатку підводні човни були оснащені БРПЛ JL-2 (CSS-N-14) дальністю 7200 кілометрів, але в листопаді 2022 року командувач Тихоокеанського флоту США повідомив журналістам, що підводні човни оснащені БРПЛ більшої дальності JL-3 (CSS-N-20) (U.S. Department of Defense, 2023).

Дальність дії JL-2 була достатньою для ураження Аляски, Гуаму, Гавайських островів, Росії й Індії з вод поблизу Китаю, але не

континентальної частини Сполучених Штатів – якщо тільки підводний човен не заходить глибоко в Тихий океан для запуску ракет.

Китайські ЗМІ описують JL-3 як «еквівалентну або подібну до французької БРПЛ М51» і зазначають, що вона має більший діаметр, ніж JL-2, і має корпус з вуглецевого волокна, що забезпечить їй більшу дальність. На відміну від JL-2, JL-3 може нести множинні боеголовки на одну ракету. За повідомленнями, ВМС Народно-визвольної армії Китаю провели своє перше випробування JL-3 в листопаді 2018 року і, схоже, з того часу провели щонайменше два додаткових випробування (Kristensen, Korda, Reynolds, 2023).

Залишається незрозумілим, що може змусити китайське керівництво віддати наказ про застосування ядерної зброї. У минулому китайські офіційні особи в приватних розмовах заявляли, що Китай залишає за собою право застосувати ядерну зброю, якщо його ядерні сили зазнають нападу із застосуванням звичайної зброї. Таке застосування буде вважатися першим застосуванням ядерної зброї.

У попередні роки Пентагон заявляв, що немає жодних ознак того, що національні лідери готові додати такі нюанси й застереження до чинної політики Китаю [щодо незастосування ядерної зброї першими], але ця оцінка не була включена до останнього звіту Пентагону за 2022 рік (U.S. Department of Defense, 2023).

Незалежно від того, якими можуть бути конкретні червоні лінії, політика Китаю щодо незастосування ядерної зброї першими, ймовірно, має високий поріг.

Китайська доктрина, як повідомляється, дуже чітко вказує на те, що хоча процес попередження може бути здійснений до ворожого ядерного удару, китайський ядерний удар відбудеться лише «після того, як ворог здійснить ядерний напад на нашу країну» (Kristensen, Korda, Reynolds, 2023).

З огляду на ці міркування, багато хто вважає, що існує дуже мало сценаріїв, за яких Китай міг би отримати стратегічну вигоду від першого

удару, навіть у випадку конвенційного конфлікту з такою військовою потугою, як Сполучені Штати.

На додаток до декларативної політики, модернізація ядерних сил може поступово вплинути на китайську ядерну стратегію, пропонуючи більш ефективні способи розгортання і реагування ядерних сил. В Огляді ядерної політики США за 2022 рік зазначається, що траєкторія розширення і вдосконалення ядерного арсеналу Китаю може надати Китаю нові можливості до і під час кризи або конфлікту для використання ядерної зброї з метою примусу, включаючи військові провокації проти союзників і партнерів США в регіоні. Однак, поки що немає жодних публічних ознак того, що ядерна стратегія Китаю є більш агресивною чи авантюристичною. Натомість, за оцінками Пентагону, НВАК, швидше за все, надає пріоритет деескалації конфлікту при розгляді цілей для ядерних ударів і, ймовірно, намагатиметься уникнути тривалої серії ядерних обмінів проти супротивника, що переважає (U.S. Department of Defense, 2023).

Отже, подвійні зобов'язання не застосовувати ядерну зброю першими і не погрожувати їй застосуванням вже давно стали наріжними каменями ядерної стратегії Китаю. Раніше Китай ніколи не вагався і не виявляв двозначності щодо цих зобов'язань. На думку спадають два безпосередніх наслідки потенційного нового підходу Китаю. По-перше, швидке нарощування Китаєм ядерного потенціалу означає, що США зіткнуться з двома ядерними державами, Китаєм і Росією, які діятимуть разом як супротивники. По-друге, Китай, можливо, навчився на прикладі Москви грати на європейському страху перед російською ядерною зброєю, щоб, як мінімум, затримати допомогу Україні. Аналогічно, нагнітання страху шляхом погрози застосування ядерної зброї може зменшити готовність Японії та інших союзників США захищати Тайвань, якщо Народно-визвольна армія Китаю спробує захопити острів силою.

Вплив російського ядерного шантажу на ядерні плани Китаю

Дискусія про те, коли Китай може напасти на Тайвань, відображає занепокоєння щодо китайської могутності у Східній Азії та за її межами.

Нинішній підхід Китаю підпадає під політику «мирного возз'єднання». Це залишається бажаною метою Китаю в авторитетних документах КПК, таких як: звіт про роботу 20-го з'їзду КПК за жовтень 2022 року (Хі, 2022).

Однак, особливо в Сполучених Штатах, розгорнулися дебати щодо готовності Китаю напасти на Тайвань, а також щодо можливих часових рамок. Заяви аналітиків і високопоставлених військових свідчать про те, що, на їхню думку, Китай стоїть на порозі великих військових дій.

У 2021 році командувач INDOPACOM адмірал Філіп Девідсон, який йде у відставку, припустив перед Сенатом, що Китай вдасться до військових дій проти Тайваню «протягом наступних шести років» (до 2027 року) (Shelbourne, 2021).

На початку 2023 року генерал ВПС Майк Мініхан написав у своїй записці: «Моє чуття підказує мені, що ми будемо воювати у 2025 році». У відповідь на це високопосадовці адміністрації Байдена надали офіційну публічну оцінку того, що вторгнення є неминучим (Fravel, 2023).

У лютому 2023 року директор ЦРУ Вільям Бернс заявив, що «президент Сі доручив НВАК, китайському військовому керівництву, підготуватися до 2027 року до вторгнення на Тайвань», але також застеріг, що «це не означає, що він вирішив вторгнутися в 2027 році або в будь-який інший рік» (CBS, 2023).

Підкріплює занепокоєння опублікована в серпні 2022 року Державним комітетом КНР у справах Тайваню (國務院台灣事務辦公室) біла книга про політику КНР щодо Тайваню – це перший подібний документ за останні 20 років. Рішуче змінивши тон порівняно з попередніми роками, в документі недвозначно сказано, що «антикитайські сили» мають намір використати Тайвань для того, щоб перешкодити «омолодженню китайської нації». Ще

більш зловісно в документі говорилося, що «ми не повинні допустити, щоб ця проблема передавалася з покоління в покоління» (Khrestin, 2023).

Китай вважає, що війна в Україні була спричинена гегемоністською політикою групи західних країн на чолі зі США, проти якої Росія була змушена діяти. Спостерігаючи за розгортанням війни, Пекін дійшов висновку, що руйнівні економічні санкції Заходу проти Росії, політичне засудження і дипломатична ізоляція Росії відображають намір Заходу використати можливість війни для всебічного ослаблення Росії та просування геостратегічних інтересів західних країн, і особливо Сполучених Штатів. Як наслідок, стратегічне занепокоєння Китаю щодо Сполучених Штатів і очолюваних ними західних країн значно зросло. Це ще більше зміцнює переконання Китаю в тому, що він повинен нарощувати свою всеосяжну військову міць і, зокрема, свої стратегічні сили стримування, щоб протистояти загрозам, що зростають з боку Заходу.

Через таку інтерпретацію природи війни в Україні та її основних рушійних сил, Пекін з розумінням ставиться до ядерного брязкотіння шаблею з боку Росії. Сьогодні Пекін не дуже стурбований ризиком навмисної російської ядерної ескалації, оскільки, вважає, що Путін просто хоче використати ядерну сигналізацію, як інструмент для затримки та зменшення втручання Заходу у війну в Україні, зокрема для того, щоб перешкодити західній військовій підтримці України та зменшити економічний і політичний тиск на Росію.

Сьогодні китайські лідери впевнені, що ядерний шантаж Росії значною мірою спрацював. Ядерні сигнали Путіна змусили західні країни бути більш обережними у наданні військової підтримки Україні та були враховані в дебатах про введення руйнівних санкцій проти Росії, які можуть призвести до нестабільності режиму. Захід дуже обережно і обмежено надає зброю Україні, наприклад: далекобійні ракети АТАСМС було надано лише за умови незастосування цих ракет на території Росії.

Китайські стратеги уважно стежать за російською практикою надсилення різних ядерних сигналів і, ймовірно, включають деякі з російських тактик до майбутньої китайської стратегії ядерних сигналів, оскільки, Пекін десятиліттями вивчав і вчився на прикладі московських стратегій розвитку і використання ядерної зброї. Ймовірно, схожий сценарій ядерного шантажу ми будемо спостерігати під час захоплення Китаєм Тайваню.

На думку китайських спостерігачів, Росія досягла примусових переваг ядерної сигналізації без явної погрози застосування ядерної зброї. Жодна з російських сигнальних дій, включно з ядерними навчаннями, випробуваннями ядерних засобів доставлення, оголошенням про перехід до підвищеної бойової готовності своїх ядерних сил і згадками про ядерну зброю в публічних заявах високопосадовців, не була відкрито виражена у вигляді недвозначної погрози застосування ядерної зброї проти конкретного супротивника. Це спостереження, ймовірно, посилять розуміння Китаєм того, що країна може досягти важеля примусу за допомогою ядерної зброї, не переходячи при цьому поріг відкритої погрози застосування ядерної зброї. За відсутності однозначної ядерної загрози є багато речей, які країна може зробити або сказати, щоб посилатись на ядерну зброю і неявно погрожувати її застосуванням.

Таке китайське бачення ядерного шантажу може додати ще більшої двозначності та невизначеності в інтерпретацію і застосування китайської політики незастосування ядерної зброї першими. Політика нерозповсюдження ядерної зброї забороняє перше застосування ядерної зброї Китаєм, але не загрозу першого застосування ядерної зброї у звичайній війні, таким чином залишаючи «простір для маневру», щоб максимізувати примусові важелі ядерної зброї, не порушуючи при цьому букву своїх зобов'язань щодо нерозповсюдження ядерної зброї. Нещодавні російські сигнали під час війни в Україні, ймовірно, заохочуватимуть подальші роздуми в цьому напрямі. Зміни у поглядах Китаю на корисність погроз

застосування ядерної зброї можуть підірвати заспокійливу цінність політики нерозповсюдження ядерної зброї та підштовхнути Китай до ширшого використання гнучкої ядерної сигналізації з метою капіталізації важеля примусу ядерної зброї в майбутніх конфліктах звичайного типу, в тому числі в Тайванській протоці. У цьому сенсі, стає більш розмитою межа між загрозою застосування ядерної зброї та її відсутністю.

Багато міжнародних аналітиків вважають, що китайський верховний лідер прагне досягти національного об'єднання з Тайванем до 2049 року. В рамках цих зусиль, Народно-визвольна армія розбудовує звичайні збройні сили для стримування і перемоги над будь-яким військовим втручанням США у спроби Китаю захопити Тайвань. Якщо Китай буде здатний здійснити пропорційну ядерну відплату на рівні театру воєнних дій, це може стримати Вашингтон від ескалації звичайної війни до ядерного рівня. Навіть якщо стримування не спрацює, точна ядерна зброя Китаю на театрі воєнних дій збільшить шанси Пекіна досягти деескалації на вигідних для нього умовах.

Отже, є очевидним те, що Тайвань – це одне з найважливіших питань для комуністичного керівництва Китаю. Сьогодні Китай пильно спостерігає за діями Росії в Україні, це стосується не лише ядерного шантажу. Китай засвоює різні уроки, проте, найважливішим є ядерний шантаж. У майбутньому спроба Росії використати ядерну загрозу для закріплення анексії нещодавно окупованих територій України, як доконаного факту вплине на уявлення Китаю про роль ядерної зброї в досягненні об'єднання з Тайванем. Яким саме чином використання Росією ризику ядерної ескалації для утримання української території може вплинути на китайське мислення, залежатиме від того, наскільки успішною чи катастрофічною виявиться спроба Росії утримати ці території. Китай буде й надалі активно розвивати свій ядерний потенціал, адже це одна з основних заповорок об'єднання Китаю та Тайваню.

ВИСНОВКИ

Отже, 16 жовтня 1964 року Китай підірвав свій перший в історії ядерний випробувальний пристрій, ставши таким чином п'ятою у світі ядерною державою після Сполучених Штатів Америки, Радянського Союзу, Великої Британії та Франції. З цього моменту Китай розпочав свій ядерний шлях.

Теоретичною основою нашої роботи є неореалізм. Неореалісти вважають, що наявність ядерної зброї може забезпечити країні додатковий захист від зовнішньої агресії та змусити інші держави бути обережнішими у своїх діях. Неореалісти підтримують концепцію стратегії запобігання, яка передбачає створення національної ядерної зброї та відповідної доктрини використання, яка визначає умови застосування ядерної зброї. За допомогою ядерної зброї країна може захистити свої національні інтереси, крім того, неореалісти вважають, що ядерна зброя дозволяє країнам бути на рівні з іншими державами, які мають таку зброю, у важливих міжнародних переговорах та сприяє розвитку престижу країни.

Ми проаналізували, що події в Кореї, Індокитаю і Тайванській протоці стали безпосередньою причиною рішення Китаю створити національні стратегічні сили. Вони підштовхнули керівництво до дій взимку 1954-1955 років і надали особливої актуальності програмі стратегічних озброєнь протягом наступного десятиліття. Найбільше комуністичний уряд Китаю турбували ядерні погрози з боку США. Обдумуючи відповідь на постійні американські стратегічні загрози після 1949 року, китайські лідери повинні були повністю оцінити вразливість, виявлену в корейських боях, і свою власну здатність покладатися лише на себе. Рішення про створення ядерного арсеналу ґрунтувалося на фундаментальних національних інтересах, а не на безпосередній загрозі безпеці. Мао обґрунтовував доцільність створення ядерної зброї тим, що вона має знищити ядерну монополію супротивників Китаю.

На ранніх стадіях розробки ядерної зброї головним питанням була організація та розмір ядерних сил Китаю. Керівництво докладно розглядало

це питання, керуючись стратегією ефективного використання ресурсів при мінімальних витратах. Здебільшого саме поступові темпи нарощування ядерного потенціалу Китаю дозволили йому уникнути міжнародної уваги. Китай ретельно розраховував і розраховує час розгортання нових систем озброєнь і повільно збільшував їх кількість – і все це при збереженні мінімальної прозорості.

Ситуація змінилась в 90-х роках, коли Китай зосередився на модернізації своєї ядерної армії за межами базового потенціалу, розгорнутого у 1980-х роках, з метою забезпечення більш надійної другої ударної сили. Внутрішні дискусії щодо стратегії 1980-х років продовжились і в 1990-х роках. Під час цих дискусій була переглянута політика заперечення ядерного стримування, що відкрило шлях до її включення в майбутню декларативну політику. Дискусії широко окреслили альтернативні ядерні стратегії Китаю: продовження відплати, хоча і в більш гарантованій, життєздатній формі, або ведення війни, але з цих двох варіантів фокус на відплату відображав офіційну лінію.

До модернізації своєї ядерної програми китайців спонукала політика США. Наприклад військовий план США 2005 OPLAN 5077, передбачав застосування ядерної зброї у випадку кризи, пов'язаної з Тайванем.

Ми проаналізували, що у другій половині десятиліття Китай продовжував надавати більш детальну інформацію про свою ядерну стратегію в оборонних білих книгах. У зв'язку з цим, в оборонній Білій книзі Китаю 2006 року висвітлювалася ядерна стратегія самооборони, що складається з двох основних принципів: контрнапад і обмежений розвиток з метою володіння компактними та ефективними силами ядерного стримування. Протягом десятиліть Китай ретельно розвивав свій ядерний арсенал, щоб підтримувати стратегію мінімального стримування. Однак, в останні роки Китай явно відмовився від цієї стратегії, значно збільшивши кількість своїх ядерних боезарядів і ставши третьою за величиною ядерною

державою світу. За оцінками Пентагону, за умови збереження нинішньої траєкторії, до 2035 року Китай може розгорнути приблизно 1500 боєголовок.

Тайвань – це локомотив, який спонукає Китай до швидкої модернізації свого ядерного потенціалу. І війна в Україні, особливо російський ядерний шантаж, відіграють в цьому важливу роль. Пильно спостерігаючи за російським ядерним шантажем, китайські лідери впевнені, що ядерний шантаж Росії значною мірою спрацював. Ядерні сигнали Путіна змусили західні країни бути більш обережними у наданні військової підтримки Україні та були враховані в дебатах про введення руйнівних санкцій проти Росії, які можуть призвести до нестабільності режиму. На думку китайських спостерігачів, Росія досягла примусових переваг ядерної сигналізації без явної погрози застосування ядерної зброї.

Швидке нарощування Китаєм ядерного потенціалу означає, що США зіткнуться з двома ядерними державами, Китаєм і Росією, які, ймовірно, діятимуть разом, як супротивники. Китай, можливо, навчився на прикладі Москви грати на європейському страху, аналогічно, нагнітання страху шляхом погрози застосування ядерної зброї, може зменшити готовність Японії та інших союзників США захищати Тайвань, якщо Народно-визвольна армія Китаю спробує захопити острів силою.

Враховуючи думки західних експертів, ми прийшли до висновку, що пильне спостереження за російським ядерним шантажем та активні темпи модернізації своєї ядерної програми – це можлива підготовка Китаю до вторгнення до Тайваню. І хоча нинішній підхід Китаю підпадає під політику «мирного возз'єднання», враховуючи швидкі темпи нарощування свого ядерного потенціалу та прогнози міжнародних аналітиків, ми не можемо не зазначити, що є велика ймовірність того, що Китай прагне досягти національного об'єднання з Тайванем до 2049 року.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Джонхуа женмін гонгхегуо джонгянг женмін дженфу (Центральний народний уряд Китайської Народної Республіки). (2019). *Сін ши дай де джонггуо гуо фанг (Національна оборона Китаю в нову еру)*. (кит. мовою).

Взято з: http://www.gov.cn/zhengce/2019-07/24/content_5414325.htm

Джонхуа женмін гонгхегуо гуоціа фаджан хе гаіге веіюанхуі (Державний комітет у справах розвитку і реформ Китайської Народної Республіки). (2020). *Шудзю гаіліан: 2020 ніан ненгюан сіанггуанг шудзю (Короткий огляд даних: дані про енергетику за 2020 рік)*. (кит. мовою). Взято з:

https://www.ndrc.gov.cn/fgsj/tjsj/jjsjgl1/202104/t20210414_1272303.html

Джонхуа женмін гонгхегуо шенгтхаі хуатгцінг бу (Міністерство екології та охорони навколишнього середовища Китайської Народної Республіки). (2017). *Джонхуа женмін гонгхегуо хе анчюан фа. (Закон про ядерну безпеку Китайської Народної Республіки)*. (кит. мовою). Взято з:

https://www.mee.gov.cn/ywgz/fgbz/fl/202110/t20211028_958223.shtml

ІНАС. (2015). *Джонггуо хедіан джонг чанг ці фаджан гуі хуа де біанджи ю цінджан (Підготовка та виконання середньо та довгострокового плану розвитку атомної енергетики Китаю)*. (кит. мовою). Взято з:

<http://www.aben.com.br/Arquivos/403/403.pdf>

Милосердна, І. (2022). *Дилема безпеки в сучасному світовому порядку: теоретичний вимір дослідження*. Взято з:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18068/Милосердна%20І..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Магда, А. (2010). *Міжнародно-правові питання ядерної та радіаційної безпеки під час експлуатації атомних електростанцій*. Взято з:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21845/1/Міжнародно-правові%20питання%20ядерної.pdf>

Козловська, Ю. (2015). *Теорія неореалізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин та зовнішньої політики держав*. Взято з:

http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK

[&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vonu_sip_2015_20_1_13](#)

Столяренко, Д., Теміров Ю. (2020). *Класичний реалізм та неореалізм в теорії міжнародних відносин: порівняльна характеристика*. Взято з: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9250>

Юатом. (2019). *Що таке нерозповсюдження?* Взято з: <https://www.uatom.org/rezhym-nerozpovsyudzhennya>

Юе, Гу. (2007). *Джон Гво Юань Дзи Нен Ши Є Де Дянь Дзі Жень – Цянь Саньцян (Цянь Санцян, засновник китайської атомної енергетики)*. (кит. мовою). Взято з: https://web.archive.org/web/20070320233450/http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/17/content_694704.htm

Atomic Heritage Foundation (2018). *Chinese Nuclear Program*. Retrieved from: <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/chinese-nuclear-program/>

Britannica. (2022). *Balance of power*. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/balance-of-power>

Britannica. (2023). *Nuclear weapon*. Retrieved from: <https://www.britannica.com/technology/nuclear-weapon>

CBS News. (2023). *Transcript: CIA director William Burns on “Face the Nation”*. Retrieved from: <https://www.cbsnews.com/news/william-burns-cia-director-face-the-nation-transcript-02-26-2023/>

CIIC. (2000). *White Paper “China’s National Defense in 2000” Published*. Retrieved from <http://www.china.org.cn/english/2000/Oct/2791.htm>

Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (2019). *International Relations Theories. Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press.

Fravel, T. (2023). *China’s Potential Lessons from Ukraine for Conflict over Taiwan*. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/0163660X.2023.2260141?needAccess=true>

- Eveleth, D. (2020). *China's Mobile ICMB Brigades: The DF-31 and DF-41*. Retrieved from: <https://www.aboyandhis.blog/post/mapping-the-people-s-liberation-army-rocket-force>
- Horsburgh, N. (2015). *China and Global Nuclear Order*. Retrieved from: [https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/bafykbzacecuwsnj7qnoubs2vnbcwzrvhvyqkegakoiorx5u2gv65ixsh3r2k?filename=Nicola%20Horsburgh%20-%20China%20and%20Global%20Nuclear%20Order%20From%20Estrangement%20to%20Active%20Engagement-Oxford%20University%20Press%20%282015%29\(Z-Lib.io\).pdf](https://cloudflare-ipfs.com/ipfs/bafykbzacecuwsnj7qnoubs2vnbcwzrvhvyqkegakoiorx5u2gv65ixsh3r2k?filename=Nicola%20Horsburgh%20-%20China%20and%20Global%20Nuclear%20Order%20From%20Estrangement%20to%20Active%20Engagement-Oxford%20University%20Press%20%282015%29(Z-Lib.io).pdf)
- Jervis, R. (1978). *Cooperation Under the Security Dilemma*. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/2009958>
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China. (2006). *China's National Defense in 2006*. Retrieved from: <http://www.china.org.cn/english/features/book/194421.htm>
- Integrated Nuclear Security & Safeguards Laboratory. *What is nuclear security*. Retrieved from: <https://www.uml.edu/research/inssl/about-us/nuclear-security.aspx>
- Khrestin, I. (2023). *The Russo-Ukrainian War: Implications for Taiwan*. Retrieved from: <https://globaltaiwan.org/2023/06/taiwanese-perspectives-on-the-russian-invasion-of-ukraine-and-its-implications/>
- Kristen, H.M., Korda, M., Reynolds, E. (2023). *Nuclear Notebook: Chinese nuclear weapons, 2023*. Retrieved from: <https://thebulletin.org/premium/2023-03/nuclear-notebook-chinese-nuclear-weapons-2023/>
- Leveringhaus, N. (2022). *How China Learned to Love the Bomb*. Retrieved from <https://engelsbergideas.com/essays/how-china-learned-to-love-the-bomb/>
- Lewis, J, Xue, L. (1988). *China builds the bomb*. Retrieved from: <https://z-lib.io/book/16365804>

Ministry of National Defense of the People's Republic of China. (2022). *Defense Policy*. Retrieved from: <http://eng.mod.gov.cn/xb/DefensePolicy/index.html>

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2023). *Foreign Ministry Spokesperson Mao Ning's Regular Press Conference on April 24, 2023*.

Retrieved from:

https://www.fmprc.gov.cn/eng/xwfw_665399/s2510_665401/202304/t20230424_11064804.html

Nuclear social media channels. (2022). *Nuclear bomb*. Retrieved from:

<https://www.getintonuclear.com/post/nuclear-bomb-definition>

Pan, Z. (2018). *A Study of China's No-First-Use Policy on Nuclear Weapons*.

Retrieved from:

https://www.researchgate.net/publication/324073654_A_Study_of_China%27s_No-First-Use_Policy_on_Nuclear_Weapons

<http://www.china.org.cn/english/features/book/194421.htm>

Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN. (2008). *China National Defense 2008*. Retrieved from:

http://un.china-mission.gov.cn/eng/gyzg/200901/t20090128_8405779.htm

Reuters events. (2017). *BP raises 2035 nuclear forecast; China to surpass US capacity by 2026*. Retrieved from:

<https://www.reutersevents.com/nuclear/bp-raises-2035-nuclear-forecast-china-surpass-us-capacity-2026#:~:text=China%20to%20surpass%20US%20nuclear,from%20Fitch%20subsidiary%20BMI%20Research>.

Sadeghi, A. (2017). *Waltz: Anarchic Order and Balance of Power*. Retrieved from:

https://www.academia.edu/35861841/Waltz_Anarchic_Orders_and_Balances_of_Power?auto=download

Shelbourne, M. (2021). *Davidson: China Could Try to Take Control of Taiwan in 'Next Six Years'*. Retrieved from:

<https://news.usni.org/2021/03/09/davidson-china-could-try-to-take-control-of-taiwan-in-next-six-years>

SIPRI. *The nuclear non-proliferation and disarmament regime*. Retrieved from: <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/nuclear-non-proliferation-disarmament-regime>

Statement of the Government of the People's Republic of China. (1964). Retrieved from: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/statement-government-peoples-republic-china>

Sun, X. (2016). *The Development of Nuclear Weapons in China*. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep26903.8.pdf>

The James Martin Center for Nonproliferation Studies. (2004). *Going Beyond the Stir: The Strategic Realities of China's No-First-Use Policy*. Retrieved from: <https://www.nti.org/analysis/articles/realities-chinas-no-first-use-policy/>

U.S. Department of Defense. (2023). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*. Annual report to Congress. Retrieved from: <https://media.defense.gov/2023/Oct/19/2003323409/-1/-1/1/2023-MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA.PDF>

U.S. Department of Defense. (2008). *Military Power of the People's Republic of China*. Retrieved from: <https://nuke.fas.org/guide/china/dod-2008.pdf>

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. New York, NY: McGraw-Hill.

Waltz, K. (1981). *The Spread of Nuclear Weapons: More May Better*. Retrieved from: <https://theasrudiancenter.files.wordpress.com/2017/01/kenneth-waltz.pdf>

Waltz, K. (1990). *Nuclear Myths and Political Realism*. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/1962764>

Xi, J. (2022). *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects*. China Daily. Retrieved from: <https://epaper.chinadaily.com.cn/a/202210/27/WS6359bcffa3109375516f02f9.html>

Zedong, M. (1956). *Talk by Mao Zedong at an Enlarged Meeting of the Chinese Communist Party Central Committee Politburo (Excerpts) 25 April 1956*. Retrieved from: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/talk-mao-zedong-enlarged-meeting-chinese-communist-party-central-committee-politburo>

Zhang, H. (2015). *China's Uranium Enrichment Capacity: Rapid Expansion to Meet Commercial Needs*. Retrieved from: <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/chinasuraniumenrichmentcapacity.pdf>

Zhao, T. (2018). *China's Approach to Arms Control and Disarmament: Issues and Challenges*. Retrieved from:

<https://www.sandia.gov/app/uploads/sites/148/2022/04/SAND2022-3562-O.pdf>

Zhao, T. (2021). *China's Silence on Nuclear Arms Buildup Fuels Speculation on Motives*. Retrieved from: <https://thebulletin.org/2021/11/chinas-silence-on-nuclear-arms-buildup-fuels-speculation-on-motives/#post-heading>

Zhao, T. (2022). *Implications for Russia's Nuclear Signaling During the Ukraine War for China's Nuclear Policy*. Retrieved from: <https://cms.apln.network/wp-content/uploads/2022/10/PB-88-Tong-Zhao-NU-NEA.pdf>

Zhao, T. (2023). *(NU-NEA) Russia's Nuclear Signaling in Ukraine and China's Nuclear Policy*. Retrieved from: <https://cms.apln.network/wp-content/uploads/2022/10/PB-88-Tong-Zhao-NU-NEA.pdf>

Zukang, S. (2001). *Speech at the NMD by Ambassador Sha Zukang*. Retrieved from: http://zw.china-embassy.gov.cn/eng/zt/zgdwzc/200408/t20040816_6849540.htm

